

بخش اول

کلیات

مقدمه

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. در یک دهه اخیر به موازات لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای نو در عرصه آموزش این درس و تربیت اجتماعی و لزوم برون‌رفت از رویکردهای سنتی و همچنین تدوین اسناد تحولی، من جمله برنامه درسی ملی، برنامه جدیدی نیز برای این حوزه یادگیری تدوین شده است. در این برنامه، لزوم تحول در رویکردها، اصول، اهداف و سازماندهی محتوا در این درس مورد تأکید قرار گرفته و موارد مذکور با نگاهی نو تنظیم و تدوین شده‌اند.

۱-۱- تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری است که از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و ... و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند.

از آنجایی که این درس بر محور کنش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند - در روند زمانی - استوار است، می‌توان ادعا نمود که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده این درس هستند.

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری بین رشته‌ای است که از مفاهیم رشته‌های علمی چون جغرافیا، تاریخ، اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و همچنین مطالعات مختلف مانند آموزش‌های مدنی، مطالعات شهروندی و زیست‌محیطی، دین و اخلاق بهره می‌گیرد.

۲-۱- ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی

مفاهیم رشته‌های علمی که به آنها اشاره شد به همراه ارزش‌های کلیدی و مهارت‌های کاوشگری سعی در رساندن دانش‌آموزان به مقصد غایی این حوزه یعنی شکوفایی فطرت و تربیت انسان‌های شایسته و مؤمن، پرورش شهروندان مطلوب و تربیت اجتماعی به منظور مهیا شدن برای زندگی در جامعه را دارد. به عبارت دیگر این حوزه یادگیری می‌کوشد تا از طریق آموزش برخی دانش‌ها، مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز؛ افراد را به گونه‌ای تربیت کند که هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی، نقش کارآمد و شایسته‌ای را ایفا کنند.

توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یک سو و نظرسنجی‌ها، نیازسنجی‌ها

و پژوهش‌های انجام شده در کشور از سوی نهادها و سازمان‌های مختلف تدوین‌کنندگان برنامه درسی جدید از سوی دیگر، مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر شش محور زیر در سرفصل‌ها و محتوای این برنامه جدید سوق داده است. شایان ذکر است که این محورها ضرورت‌های آموزشی این برنامه درسی را نیز نمایان می‌کنند.

۱- تقویت عزت و هویت ایرانی - اسلامی؛

۲- ترویج و درونی‌سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی؛

۳- شناخت حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف و تقویت مهارت‌ها و نگرش‌های مربوط به آنها؛

۴- شناخت میراث فرهنگی، استعدادها و قابلیت‌های کشور و جایگاه کشور در جهان و توانایی برقراری ارتباطات مؤثر در سطح جهانی؛

۵- پیشگیری از بروز بحران‌های تربیتی و آسیب‌های اجتماعی در کودکان و نوجوانان و کاهش کجروی‌های اجتماعی و گسترش رفتارهای بهنجار؛

۶- گسترش بهداشت روانی، تقویت روحیه خودباوری، نشاط، سازندگی و پویایی امید به آینده و اعتماد به نفس.

به‌طور کلی می‌توان گفت که سه مؤلفه، تقویت هویت ملی، اخلاق محوری در نظام اجتماعی و مهارت‌های زندگی از موارد مهمی است که برنامه مطالعات اجتماعی آنها را در اهداف، محتوا و روش‌ها تعقیب می‌نماید.

آموزش آداب و مهارت‌های زندگی جایگاه ویژه‌ای در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دارد. حوزه آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه درسی ملی به عنوان یکی از حوزه‌های یازده‌گانه به رسمیت شناخته شده است و اگرچه از طریق کل برنامه‌های درسی دنبال می‌شود اما با درس مطالعات اجتماعی پیوند نزدیکی دارد و بخش قابل توجهی از آداب و مهارت‌های زندگی را می‌توان در چارچوب و بستر این درس پرورش داد. لذا در رویکرد جدید سعی بر آن است که محتوای آموزش هرچه بیشتر با زندگی دانش‌آموز پیوند بخورد و به‌جای تأکید بر محفوظات و دانستنی‌های پراکنده و زیاد، مطالب مفید و کاربردی آموزش داده شود.

۳-۱- اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی

در این بخش بعضی از مهم‌ترین اصول حاکم بر سازماندهی و گزینش محتوا به‌طور خلاصه

معرفی می‌شود:

□ چون هدف اصلی از آموزش مطالعات اجتماعی شکوفایی فطرت و پرورش کمالات انسانی، تربیت اجتماعی و شهروندی و آمادگی برای زندگی است لذا حوزه‌های دانشی و مفاهیم در آموزش در راستای هدف فوق مدنظر قرار می‌گیرند.

□ سازماندهی و تولید محتوای این درس باید به گونه‌ای باشد که موجبات امیدواری، نشاط، سرزندگی و میل به سازندگی و پیشرفت خود و جامعه را در دانش‌آموزان پدید آورد.

□ در آموزش موضوعات تاریخی به جای تأکید بر سلسله‌ها و حکومت‌ها یا صرفاً تاریخ سیاسی، به اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی دوره‌های مختلف و ابعاد مختلف زندگی مردمان پرداخته شود و در این زمینه شخصیت‌ها، مفاخر، آثار، خلاقیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی – تمدنی ایران در هر دوره برجسته شود. ضمن آنکه در این بخش زمینه‌های بررسی مدارک و شواهد تاریخی، تفکر و نقد رویدادها و موضوعات فراهم آید.

□ در آموزش موضوعات جغرافیایی، به توان‌های محیطی و انسانی کشور ایران برای پیشرفت و سازندگی تأکید و به شناخت قابلیت‌های جغرافیایی کشور توجه شود. علاوه بر آن پرورش مهارت‌های جغرافیایی که با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند نزدیکی دارد مدنظر قرار گیرد.

□ در آموزش موضوعات اجتماعی و فرهنگی، ضمن انتقال باورها و ارزش‌ها، زمینه برای تفکر و نقد و بررسی موضوعات اجتماعی و محیطی فراهم بیاید.

□ به آموزش‌های اقتصادی و سواد مالی که در برنامه‌های قبلی توجه ناچیزی به آنها شده بود، اهمیت لازم داده شود و متناسب با نیاز مخاطبان، مهارت‌های مالی – اقتصادی در آنها پرورش یابد.

□ سازماندهی محتوا در برنامه درسی مطالعات اجتماعی همچنان که در بیانیه حوزه یادگیری در برنامه درسی ملی تأکید شده است تا پایان دوره آموزش عمومی یعنی ابتدایی – متوسطه اول به صورت تلفیقی یا درهم تنیده ارائه می‌شود. به همین منظور از روش تماتیک یا مضمون‌محور استفاده می‌شود. انتخاب مضامین به گونه‌ای صورت می‌گیرد که هر مضمون قابلیت تلفیق دو یا چند حوزه موضوعی را داشته باشد.

۴-۱- عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی

حوزه‌های موضوعی

□ در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، به منظور تعیین حوزه‌های مرتبط با مطالعات اجتماعی،

از حوزه‌های موضوعی استفاده شده است که به جای دیسیپلین‌ها (رشته‌های علمی) فضای بازتری را برای تلفیق به وجود می‌آورند.

بر اساس نیازهای علمی برنامه، پنج حوزه یا راهبرد موضوعی و برای هر یک از حوزه‌های موضوعی نیز سه مفهوم کلیدی انتخاب شده است. محتوای موضوعی و علمی برنامه در قالب این حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی سازماندهی می‌شوند. به علاوه، هر یک از این حوزه‌های موضوعی، مفاهیم و موضوعات یک یا چند رشته علمی و فراتر از آن را پوشش می‌دهد.

۱- زمان، تداوم و تغییر ← تاریخ

۲- مکان و فضا ← جغرافیا

۳- فرهنگ و هویت ← جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، دین، اخلاق و ...

۴- نظام اجتماعی ← علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی و ...

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی ← اقتصاد، جغرافیا، مطالعات زیست محیطی، دین، اخلاق و ...

۱- زمان، تداوم و تغییر: این راهبرد از حوزه تاریخ بهره می‌گیرد و با استفاده از شواهد و مدارک برای فهم تغییرات و تداوم پدیده‌ها در روند زمان تأکید دارد. به موازات سیر زمان، بخشی از حال به گذشته و بخشی از آینده به حال می‌پیوندد. همپای حرکت طولانی و ممتد زمان، تحولات و رویدادهای فراوانی در صحنه گیتی رخ داده و می‌دهد. اگرچه در این حرکت، آنچه بیش از همه خودنمایی می‌کند، تغییرات است اما در ورای این تغییر، واقعیتی به نام «تداوم» نهفته است. به عبارت دیگر علی‌رغم تغییر هر آنچه در محیط طبیعی و محیط پیرامون جامعه وجود دارد و همچنین تغییر شرایط و ملزومات زندگی اجتماعی انسان، چیزهایی هم می‌ماند و تداوم می‌یابد و با شناختن و حفظ چیزهای ارزشمند انسان‌های پیشین می‌توان به تبیین هویت دیروز، امروز و فردای انسان پرداخت. چرا که بسیاری از دستاوردهای تمدن و فرهنگ فعلی بشر، میراث تلاش و تجربه نسل‌های پیشین است. دانش‌آموزان از طریق این راهبرد با مفهوم تغییرات و تداوم در محیط‌ها و مکان‌ها، منابع و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگ‌ها و نظام‌های اجتماعی آشنا می‌شوند. همچنین پندآموزی و عبرت گرفتن از رویدادها و حوادث تاریخی گذشته، فهم چرایی و چگونگی تحولات زندگی اجتماعی در هر دوره و ترسیم دورنمای زندگی آینده، تلاش برای کشف واقعیت‌ها، بی‌بردن به ضعف‌ها و کاستی‌ها و یا پیشرفت‌ها در هر دوره بالاخره علاقه‌مندی به شناخت و حفظ میراث فرهنگی کشور و آشنایی با زندگی و خدمات شخصیت‌ها و مفاخر در دوره‌های زمانی از طریق حوزه «زمان، تداوم و تغییر» دنبال می‌شود.

۲- مکان و فضا: این راهبرد بیشتر از حوزه جغرافیا بهره می‌برد و بر درک تعامل متقابل انسان و محیط، فرایندهای طبیعی در محیط‌های زیستی، الگوهای پراکندگی فضایی پدیده‌ها و اهمیت مکان‌ها و فضاها تأکید دارد. مکان، بستر و جایگاه وقوع پدیده‌ها و فرایندهاست و از نظر موقعیت (نسبی و مطلق) و ابعاد گوناگون و ویژگی‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد. سیستم‌های فضایی به مجموعه‌های هماهنگ و مرتبط در قالب مکان گفته می‌شود. هر محیط جغرافیایی خاص، یک سیستم فضایی را به نمایش می‌گذارد. شناخت ویژگی‌های محل زندگی، درک و مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات مکان‌ها، تنوع محیطی، نحوه تعامل انسان و محیط در روند زمان، مسائل و مشکلات توسعه نواحی و کشورها (ملل محروم و کشورهای توسعه یافته) قابلیت‌ها و امکانات محیطی و جغرافیایی کشور و بالاخره حفاظت از محیط و مکان از اهم مباحث این راهبرد است.

۳- فرهنگ و هویت: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ اخذ می‌کند. فرهنگ مفهومی عام است که برای توصیف جنبه‌های نهادی و آموخته در جوامع انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر فرهنگ، شیوه عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصری از قبیل عادات، باورها، سنت‌ها، ارزش‌ها و نقاط مشترک آنها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و وحدت اجتماعی ویژه‌ای به وجود می‌آورد.

منظور از جامعه، گروه‌ها و نظام‌های اجتماعی است که در سرزمین مشخصی به عنوان کشور زندگی می‌کنند، فرهنگ مشترک دارند، تابع اقتدار سیاسی واحدی هستند و از استقلال نسبی برخوردارند. میراث فرهنگی عبارت است از هر آن چیزی که هر نسل به ارث می‌گذارد و به نسل بعد انتقال می‌دهد. فنون و دانستنی‌ها، ساخت‌ها، نهادها و برخی از ارزش‌ها واقعیاتی هستند که بر ورای نسل‌ها دوام می‌یابند. میراث فرهنگی از طریق انتقال ارادی آداب و سنن به نسل‌های بعدی می‌رسد و یا در فرهنگ زمان حال تجلی می‌یابد.

هویت عبارت است از احساس مثبتی که فرد نسبت به هویت یا همان ویژگی‌هایی که خود را با آن تعریف می‌کند، دارد. شناخت ویژگی‌های فرهنگی، تعمیق آشنایی با جلوه‌های تمدن و فرهنگ اسلامی-ایرانی و جوامع مسلمان، شناسایی مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و آثار آنها، شناخت علل و عوامل تحولات فرهنگی و نظام‌هایی اجتماعی در دوره‌های مختلف زمانی، آشنایی با میراث فرهنگی، ارج‌گذاری به دستاوردها و پیشرفت‌های فرهنگی و توانایی نقد فرهنگ‌ها از اهم مباحث مطرح در این زمینه می‌باشد.

۴- نظام اجتماعی: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. نظام، مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده هر پدیده است که

به یکدیگر پیوسته بوده و یک واحد را تشکیل می‌دهند به طوری که تغییر هر یک از عناصر بر اجزای دیگر اثر می‌گذارد. نظام اجتماعی مجموعه‌ای متشکل از کنش‌ها و واکنش‌های تعدادی از افراد است که روابط آنها با یکدیگر به طور متقابل به سوی کانونی مشترک (هدف مشترک) یا کانون‌هایی به هم پیوسته جهت می‌یابد. به عبارت دیگر نظام اجتماعی به مجموعه‌ای از «نقش‌های» اجتماعی متقابل به هم پیوسته که در جهت هدفی مشخص به هم پیوند یافته‌اند و به صورت یک واحد یکپارچه درآمدند، گفته می‌شود. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در راستای مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است.

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست محیطی و جغرافیایی می‌گیرد. انسان امروز برای تأمین نیازهای خود و ادامه زندگی به کالاها و خدمات گوناگونی نیاز دارد. این کالاها و خدمات با استفاده از منابع و امکانات موجود در محیط فراهم می‌شود. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف منجر می‌شود. همچنین منابع در دسترس انسان محدودند و به علاوه اهمیت هر یک از آنها بر حسب شرایط فرهنگی و تکنولوژیکی در طی زمان تغییر می‌کند. با توجه به افزایش جمعیت جهان، بشر امروز با «بحران منابع» روبه‌رو است. همچنین با پیشرفت جوامع بشری و تبدیل بهره‌برداری و سازماندهی فعالیت‌های اقتصادی از اقتصاد ساده بدون پول دوران‌های اولیه به اقتصاد پیچیده کنونی، تغییرات عمیقی در نیازها، مشاغل و نقش‌ها پدید آمده است. برخورد عقلایی و مبتنی بر تفکر و خلاقیت با انواع منابع (اعم از سرمایه، نیروی انسانی، منابع طبیعی و ...) که منجر به حداکثر استفاده بهینه از منابع می‌شود، اهمیت قابل ملاحظه‌ای دارد.

از عمده‌ترین مباحث این حوزه، آشنایی با نحوه کسب اطلاعات اقتصادی، فرایندهای مربوط به تولید، توزیع و مصرف، کار و کارآفرینی، مشاغل، سیستم‌های مبادله، استفاده بهینه از منابع، بهره‌وری سبز، مدیریت اقتصادی در زندگی فردی و خانوادگی و آشنایی با برخی نهادها و فعالیت‌ها و ابزارهای اقتصادی می‌باشد.

۱- بهره‌وری سبز یعنی به دست آوردن حداکثر بازدهی با حداقل خسارت وارد کردن به محیط زیست.

در برنامه‌درسی مطالعات اجتماعی، یاددهی و یادگیری حول پنج حوزه موضوعی و از طریق دو فرایند «کاشگری» و «توسعه و درونی‌سازی ارزش‌ها» سازمان‌دهی می‌شود و تحقق می‌یابد

مفاهیم کلیدی

هر یک از حوزه‌های موضوعی پنج‌گانه مذکور، تعداد زیادی از مفاهیم کلیدی رایج در آن حوزه را پوشش می‌دهند. در این برنامه، برای هر یک از حوزه‌ها، سه مفهوم کلیدی و پایه که محتوای علمی برنامه حول آنها مطرح و بر آنها مبتنی است، انتخاب گردید.

۱- زمان، تداوم و تغییر

مفاهیم کلیدی:

۱-۱- تحول، پیشرفت و تداوم

۱-۲- مدارک و شواهد

۱-۳- علت‌ها و معلول‌ها

۲- مکان و فضا

مفاهیم کلیدی:

۲-۱- پدیده‌های مکانی و پراکندگی

۲-۲- رابطه انسان و محیط

۲-۳- حفاظت از محیط و مکان

۳- فرهنگ و هویت

مفاهیم کلیدی:

۳-۱- تعلق و هویت

۳-۲- میراث فرهنگی

۳-۳- تنوع فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی

۴- نظام اجتماعی

مفاهیم کلیدی:

۴-۱- حقوق و قوانین

۴-۲- مسئولیت‌ها و تکالیف

۴-۳- نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی

مفاهیم کلیدی:

۵-۱- منابع و نظام‌های اقتصادی

۲-۵- کار و کارآفرینی

۳-۵- بهره‌وری

۵-۱- تلفیق چگونه صورت می‌گیرد؟

برای مثال مضمونی نظیر (خانه‌ما) را در نظر بگیرید. این مضمون محتوای فصل پنجم را تشکیل

می‌دهد.

در این فصل از مفاهیم پنج حوزه موضوعی استفاده شده است:

۱- فضا و مکان؛ ۲- زمان، تداوم و تغییر؛ ۳- فرهنگ و هویت؛ ۴- منابع و فعالیت‌های

اقتصادی؛ ۵- نظام اجتماعی

وقتی درباره رابطه خانه‌ها با آب و هوا و یا پراکندگی و انواع خانه در پهنه سرزمین ایران و یا نقشه خانه و موقعیت مکان‌های مختلف در آن صحبت می‌کنیم بر مفاهیم کلیدی رابطه انسان و محیط و پراکندگی تأکید و از حوزه فضا و مکان بهره برده‌ایم و با مفاهیم جغرافیایی سر و کار داریم.

در همین فصل از روند تغییر خانه در طی زمان سخن به میان آمده و از دانش‌آموزان خواسته شده که از طریق مصاحبه با سالمندان خانواده چند تفاوت خانه‌های قدیمی و جدید را پرس‌وجو کنند تا بفهمند شکل و کارکرد خانه‌ها در طی زمان تغییر کرده است. لذا در این بخش با تأکید بر مفاهیم کلیدی تحول، پیشرفت و تداوم و مدارک و شواهد از حوزه زمان، تداوم و تغییر یا تاریخ بهره برده‌ایم: در همین فصل، از پیوند خانه و خانواده و کارکردهای خانواده در قالب شعر و متن استفاده شده که نمایانگر جایگاه خانواده است که با حوزه موضوعی فرهنگ و هویت مربوط است و البته در بحث شیوه‌های زندگی (خانه‌های روستایی، خانه‌های آپارتمانی، خانه‌های عشایری) با تکیه بر مفاهیم کلیدی تنوع شیوه‌ها و میراث فرهنگی از مطالعات مردم‌شناسی و اجتماعی بهره می‌گیرد. نگاهی به بخش دیگری از مباحث این فصل کتاب نمایانگر مشاغل و حرف‌مختلفی است که در ساختن یک خانه دخالت دارند که در اینجا وارد حوزه منابع و فعالیت‌های اقتصادی می‌شویم و بر مفاهیم کلیدی چون کار و کارآفرینی تکیه می‌کنیم. در بخش دیگر این فصل مراقبت و محافظت از خانه با توجه به آموزش نکات ایمنی مطرح و آتش‌نشانی نیز معرفی شده است که در اینجا با حوزه نظام اجتماعی و مفاهیم کلیدی مربوط به آن یعنی مسئولیت‌ها و تکالیف و مؤسسات اجتماعی سر و کار داریم.

با این مثال روشن می‌شود که چگونه دروس و مضامین برنامه درسی مطالعات اجتماعی از مفاهیم کلیدی دو یا چند حوزه موضوعی این برنامه درسی بهره می‌گیرد و به این ترتیب «تلفیق» اتفاق

می‌افتد. البته باید در نظر داشت که پدیده تلفیق یک طیف یا پیوستار است و همیشه درجاتی از تلفیق از ضعیف تا گسترده و شدید وجود دارد. در تلفیق‌های گسترده، مرزهای رشته‌ها کاملاً در یکدیگر محو و ادغام شده‌اند.

۶-۱- مهارت‌ها

در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی فرایند کاوشگری محیطی و اجتماعی و پرورش مهارت‌ها در قالب پنج حوزه صورت می‌گیرد. این پنج حوزه عبارت‌اند از:

۱- کاوش و بررسی؛

۲- مشارکت؛

۳- برقراری ارتباط؛

۴- خلاقیت؛

۵- واکنش شخصی و اظهار نظر.

۱- کاوش و بررسی: در این حوزه، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره‌ی موضوعات محیطی و اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس‌وجو، ثبت اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه، بررسی و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه و طبقه‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرورش می‌یابد.

مثال‌هایی از کتاب درسی:

— در مدرسه شما چه کسانی پلیس مدرسه هستند؟ آنها چه کارهایی انجام می‌دهند؟ مشاهده و پرس‌وجو کنید.

— با یکی از افراد سال‌خورده‌ی خانواده‌تان گفت‌وگو کنید. چند مورد از تفاوت‌های خانه‌های آنها را با خانه‌های امروزی ببینید و در کلاس بگویید.

۲- مشارکت: در این فرایند، دانش‌آموزان از طریق همراهی و کارگروهی، موفق به انجام فعالیت‌های یادگیری می‌شوند و انواع راهبردهای کارگروهی را به کار می‌برند. احساس تعلق به گروه، شکل بخشیدن به دیدگاه‌ها، مدیریت خود در کارگروهی، تصمیم‌گیری جمعی، صبوری و بردباری در این بخش جای می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی:

— به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه با راهنمایی معلم به مدت یک یا چند روز در یکی از

کارهای مدرسه همکاری کنید.

۳- برقراری ارتباط: برقراری ارتباط عبارت است از مهارت انتقال و بیان ایده‌ها و اطلاعات

به شکل‌های مختلف گفتاری، شنیداری و سایر موارد. در این حوزه، خواندن، گوش کردن، نگاه کردن، بیان کردن مؤثر، بیان نظرهای مخالف و برقراری ارتباط با دیگران قرار می‌گیرد.

برقراری ارتباط، همچنین ایجاد ارتباط بین عناصر یک رویداد، فهم و شرح روابط علت و معلولی، برقراری ارتباط میان گذشته، حال و آینده، فهم توالی موضوعات و نمایش داده‌ها را شامل می‌شود. این برقراری ارتباط در قلمرو ارتباط با پدیده‌ها، عناصر و منابع اطلاعاتی قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی:

– کار برگه شماره ۱۲ انواع خانه‌ها را کامل کنید. با خط تصویر هر خانه را به عبارت مناسب وصل کنید.

– روی کار برگه شماره ۴ شجره‌نامه خودتان را درست کنید.

– از پدر بزرگ یا مادر بزرگ یا یکی از افراد سالخورده فامیلتان قردردانی کنید.

۴- خلاقیت: در این حوزه، مهارت‌های کاربرد دانش و اطلاعات و مهارت‌ها در الگوها و

موقعیت‌های جدید توسعه و بسط آموخته‌ها، پاسخ‌گویی به مسائل و موقعیت‌های غیرمنتظره، طراحی و تولید محصولات یا راهبردهای جدید، ابداع روش‌های جدید، پیشنهاد دادن، تجسم و پیش‌بینی کردن تقویت می‌شود.

مثال‌هایی از کتاب درسی:

– یک دعا درباره اعضای خانواده‌ات بنویس.

– به سیلقه خودتان یک قلک درست کنید.

– برای کلاس یا مدرسه‌تان مقرراتی پیشنهاد کنید. این مقررات باید مفید باشد و آسایش بیشتری

برای همه به وجود بیاورد.

۵- واکنش شخصی و اظهار نظر: در این قلمرو دانش‌آموزان از خود اراده‌ای برای

بازشناسی و بررسی موضوعات بر مبنای استنباط خویش نشان می‌دهند. مهارت‌های نگریستن، بازشناسی و نقد و بررسی موضوع بر مبنای تلقی خویش، نگریستن به موضوع با استنباط و باورهای خود، بیان احساس خویش، ترجیح دادن و ... در این حوزه قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی:

– نظر این بچه‌ها را درباره مصرف بخوانید. با کدام یک موافقت و آن را انجام می‌دهید؟

— آیا شما تصمیمی شبیه به تصمیم مریم در زندگی‌تان گرفته‌اید؟ (داستان یک تصمیم خوب)

— شما دوست دارید در یک خانواده بزرگ زندگی کنید یا خانواده کوچک؟ چرا؟

شایان ذکر است که برخی از فعالیت‌های طراحی شده برای دانش‌آموزان می‌توانند چند منظوره باشند و دو یا سه یا چند حوزه از حوزه‌های ذکر شده را پوشش دهند. بنابراین الزاماً هر یک از فعالیت‌ها تنها به پرورش یکی از مهارت‌ها نمی‌پردازد.

□ از طریق برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی می‌توان به پرورش و تقویت مهارت‌هایی که اولویت‌ها و صلاحیت‌های مشترک سایر حوزه‌های یادگیری محسوب می‌شوند، توجه نمود. برخی از این مهارت‌ها عبارت‌اند از: مهارت‌های سواد خواندن، مهارت‌های حسابی و عددی، مهارت‌های IT از طریق به‌کارگیری نرم‌افزارهای رایانه‌ای، مهارت‌های هنری و

برای اطلاع بیشتر به جدول پوشش انواع مهارت‌ها در همین کتاب مراجعه کنید. (صفحات ۲۲

الی ۲۸)

مهارت‌های زندگی: در برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی، پرورش «آداب و مهارت‌های زندگی» جایگاه بسیار خاصی دارد. اگرچه آداب و مهارت‌های زندگی حوزه بسیار گسترده‌ای است که اهداف آموزشی آن از طریق کل حوزه‌ها و دروس مختلف، محقق می‌شود، اما درس مطالعات اجتماعی به دلیل ماهیت خود، توان بالقوه و قابل ملاحظه‌ای برای پرداختن به مهارت‌های فردی، اجتماعی و شهروندی دارد. لذا باید همواره بین مطالب و محتوا با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند برقرار شود و دانش‌آموزان باید بتوانند از درس مطالعات اجتماعی در جهت ارتقای مهارت‌های زندگی کمک بگیرند و این درس قصد دارد تا به آنها کمک کند تا در زندگی خود عملکرد مؤثرتر و کارآیی داشته باشند. لذا در فرایندهای تدریس و ارزشیابی، یکی از اهداف مهم این درس یعنی آموزش مهارت‌های زندگی را به‌طور جدی مدنظر قرار دهید. در این چارچوب، حتی آموزش مفاهیم جغرافیایی، تاریخی و اجتماعی و مدنی نیز در راستای تحقق سواد جغرافیایی و تاریخی و آنچه که برای زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموز به کار می‌آید، معنا و مفهوم می‌یابد.

۷-۱-۱- اخلاق

در برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی آموزش اخلاق جایگاه خاصی دارد.

با توجه به آنکه «اخلاق» یکی از پنج عنصر مهم در برنامه‌دستی ملی ذکر گردیده است، این برنامه سعی می‌کند که در سازماندهی محتوا، جهت‌گیری‌های اخلاقی و ارزشی به‌عنوان محور مهم آموزش

مورد توجه قرار بگیرد لذا از شما معلمان عزیز نیز انتظار می‌رود که به مقوله «اخلاق و ارزش‌ها» در فرایند یاددهی - یادگیری بهای لازم را بدهید تا این درس به شیوه سنتی فقط به انتقال اطلاعات تاریخی و جغرافیایی و انباشتن ذهن دانش‌آموزان از داده‌ها و دانستنی‌ها نپردازد و تغییر در نگرش‌ها و باورها و مجیز شدن بچه‌ها به اخلاق در کانون توجه قرار بگیرد.

همان‌طور که در نمودار (۱) و (۲) ملاحظه کردید در این درس، چهار گروه عمده ارزش‌ها مدنظر است:

عدالت‌جویی: تمایل به برقراری عدالت در جامعه و ظلم‌ستیزی در سطوح مختلف، محلی، ملی و جهانی.

مسئولیت‌پذیری و حق‌طلبی: شناخت حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی و تمایل به احقاق حق در سطوح مختلف.

تعاون: داشتن تمایل و علاقه به همکاری و مشارکت در سطوح مختلف اجتماعی توأم با احسان و رأفت نسبت به هموعان.

میهن‌دوستی: علاقه‌مندی به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن و احساس تعلق و افتخار نسبت به میهن اسلامی.

باید توجه کرد که هر گروه از ارزش‌های فوق، تعداد زیادی از ارزش‌ها را در خود جای می‌دهد برای مثال حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری شامل رعایت حقوق دیگران، دفاع از مظلوم، شهادت به حق، فداکاری، امر به معروف و نهی از منکر، پایبندی به قانون و نظایر آن را دربردارد. به‌علاوه بسیاری از مفاهیم در حوزه دانستنی‌ها و مهارت‌های برنامه نیز، عین آموزش ارزش‌ها است و به توسعه آنها می‌انجامد. برای مثال مفاهیمی چون همکاری در خانواده، دفاع مقدس یا مهارت‌هایی چون مشارکت و برقراری ارتباط.

با توجه به اهمیت و جایگاه اخلاق و ارزش‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، شایسته است شما معلمان عزیز با روش‌های آموزش این مقوله‌ها نیز آشنایی کافی داشته باشید.

۸-۱- معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌هایی داشته باشد؟

همان‌طور که گفته شد درس مطالعات اجتماعی نقش مهمی در تربیت اجتماعی فراگیران به عهده دارد و در این زمینه صلاحیت‌ها و شایستگی‌هایی که معلم مطالعات اجتماعی باید واجد آن باشد، اهمیت زیادی دارد.

نخست آنکه معلم درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید هم صلاحیت‌های عام حرفه‌ای یعنی تسلط به دانش و اطلاعات تخصصی موضوع تدریس، توانایی و مهارت در امر تدریس و اداره کلاس و هم صلاحیت‌های عاطفی یعنی علاقه به امر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان را داشته باشد. با این حال، معلم مطالعات اجتماعی به دلیل رویکرد و ماهیت این درس، علاوه بر صلاحیت عمومی باید الگوی مؤثر و کارآمد تربیت اجتماعی باشد. در این زمینه، فضای حاکم بر روابط متقابل عاطفی میان معلم و دانش‌آموزان از یک سو و دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مطالعات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

□ **الگو بودن:** معلم الگوی دانش‌آموزان است و آنچه در شخصیت معلم جلوه دارد در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود؛ بر همین اساس، معلم مطالعات اجتماعی نمونه‌عینی ارزش‌ها، صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان است. معلم مطالعات اجتماعی فردی است مسئول و متعهد، قانون‌گرا، علاقمند به پیشرفت کشور خود، منظم، اهل مطالعه و تحقیق، صاحب تفکر، خلاق و نقاد، با روحیه و با نشاط و پاینده به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی.

برای مثال، معلم نامنظم یا بی‌اعتنا به قانون نمی‌تواند نظم و قانون‌گرایی را در دانش‌آموزان تقویت کند یا معلمی که نسبت به آینده حس بی‌اعتمادی و ناامیدی دارد، این احساسات خود را نسبت به آینده یا پیشرفت جامعه خود، به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

معلم مطالعات اجتماعی به عنوان الگوی عملی بچه‌ها، باید رفتار و گفتار مناسب و همسویی داشته باشد تا از آثار سوء دوگانگی در رفتار و گفتار و نتایج معکوس این امر جلوگیری شود.

□ **برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان در فرایند آموزش:** معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان آن‌چنان مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن در شخصیت و نگرش دانش‌آموز و حتی روابط و یا خانواده و گروه همسالانش نیز متجلی شود.

نخست، معلم باید به کرامات انسانی و ارزش شخصیت هر یک از دانش‌آموزان احترام بگذارد و به این نکته که همه آنها دارای استعداد و توان شدید رشدند، معتقد باشد. به وجود آوردن فضای اعتماد و احترام متقابل و به‌کارگیری شیوه‌های مشارکتی در فرایند و مراحل مختلف آموزش، مهم‌ترین رکن روابط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی است. از آنجا که این درس در تقویت گرایش‌ها و باورهای اجتماعی و حس مسئولیت‌پذیری نقش مهمی ایفا می‌کند، عمل مسئولانه معلم در همه شرایط و سازماندهی مطلوب فعالیت‌های مشارکتی در فرایند آموزشی، حس مسئولیت‌پذیری و با یکدیگر کار کردن توأم با محبت را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

فراهم آوردن فضای مناسب برای ارائه نظرها و ایده‌های دانش‌آموزان و گوش دادن به حرف‌های آنها به‌ویژه برای کودکان دوره ابتدایی که به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری نیاز دارند، از ویژگی‌ها و مسئولیت‌های مهم معلم مطالعات اجتماعی است. معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان به‌گونه‌ای مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن به‌خوبی در روابط میان دانش‌آموزان با خانواده، گروه همسالان و غیره متجلی شود.

معلم درس مطالعات اجتماعی باید نقش اوضاع و احوال فرهنگی و جغرافیایی محل زندگی دانش‌آموزان را برای طرح مباحث مختلف در نظر بگیرد و برآن اساس، به فهماندن مطالب اقدام کند. توجه به تفاوت‌های فردی و مشکلات خاص کودکان به‌ویژه برای معلم این درس، ضروری است، براین اساس، معلم مطالعات اجتماعی باید برآیند و مجموعه‌ای از تحقق اهداف را با توجه به استعدادها و توان‌های مختلف دانش‌آموزان پیگیری و طلب کند و از تأکید بر توانایی همه افراد بر همه چیز بپرهیزد. آموزش شیوه صحیح فکر کردن و تقویت مهارت‌های فرایند تفکر در زمینه مسائل و روابط اجتماعی و تصمیم‌گیری‌ها باید از طریق تعامل مناسب معلمان با دانش‌آموزان در موقعیت‌های مختلف در کلاس به شیوه‌ای غیرمستقیم و مؤثر تحقق یابد.

□ ایجاد رابطه مؤثر بین دانش‌آموزان : معلم درس مطالعات اجتماعی باید علاوه بر برقراری رابطه مناسب و مؤثر با دانش‌آموزان، ارتباطات مفید و مؤثر میان آنها با یکدیگر را تقویت کند. معلم با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی و فعالیت‌ها و مهارت‌های مربوط به آن، تمرین زندگی اجتماعی را در محیط مدرسه پایه‌ریزی کرده و با اتخاذ شیوه‌های مناسب هنگام کارهای گروهی، موانع موجود در راه ارتباط مؤثر در گروه همسالان را از میان برمی‌دارد و روابط دوستانه و همکاری و مسئولیت‌پذیری را در بین بچه‌ها تقویت می‌کند.

□ به روز بودن و مطالعه مستمر : درس مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت خود با مسائل و موضوعات اجتماعی سروکار دارد و این امر به‌طور مداوم تغییر و تحول می‌یابد؛ اخبار و گزارش‌های روزمره، تحولات مربوط به دیدگاه‌ها و نگرش‌ها، تغییرات محیطی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی-اقتصادی و تغییرات اجتماعی که عموماً در مطبوعات و نشریات انعکاس می‌یابد.

معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت این درس باید فردی اهل مطالعه باشد و با مطالعه مستمر رویدادهای جاری و مسائل اجتماعی، محیطی، اقتصادی و فرهنگی، از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار شود، به عبارت دیگر، به روز بودن برای معلم مطالعات اجتماعی اولویت خاص دارد.

۹-۱- بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی

امروزه در بین صاحب نظران آموزش و پرورش توجه خاص به مواد آموزشی مختلف در قالب بسته آموزشی افزایش یافته است و یکی از سیاست‌های متولیان آموزش و پرورش در تولید برنامه‌های جدید درسی نیز توجه به اجزا و عناصر بسته آموزشی است. بسته آموزشی می‌تواند مجموعه‌ای از نرم افزارها (راهبردها، تکالیف، آزمون‌ها و ...) و سخت افزارها (رسانه‌ها، وسایل، تجهیزات، منابع و ...) باشد که با توجه به اهداف یاددهی - یادگیری برنامه درسی سازماندهی شوند.

برخی از صاحب نظران اجزای بسته آموزشی را با توجه به نقشی که ایفا می‌کنند به دو گروه منابع اصلی و منابع تکمیلی تقسیم بندی کرده‌اند. منابع اصلی شامل:

۱- کتاب درسی دانش آموز؛ ۲- کتاب کار دانش آموز؛ ۳- کتاب راهنمای معلم؛ ۴- کتاب ارزشیابی است.

از منابع تکمیلی می‌توان منابع چاپی (کتاب‌های آموزشی و داستانی، مجله‌ها، کارت‌های آموزشی، اطلس‌ها و کتاب‌های مرجع و ...)، منابع ابزاری معلم (ویدئو، DVD، آلبوم‌های عکس و اسلاید، نقشه، صوتی و ...) و منابع رایانه‌ای (سی‌دی‌های تست و تمرین، وبسایت‌های مربوط به موضوع و ...) را مثال زد.

از آنجایی که درس مطالعات اجتماعی با توجه به ماهیت خود با طیف گسترده‌ای از موضوعات محیطی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سروکار دارد و معلم و دانش آموز در حین تدریس و فرایند کاوشگری دانش‌آموزان به منابع زیاد و متنوعی نیاز پیدا می‌کنند، لذا اجزا و عناصر بسته آموزشی مطالعات اجتماعی از وسعت و تنوع بالایی برخوردار است.

از منابع اصلی ذکر شده در بسته آموزشی، کتاب درسی، کتاب کار دانش آموز و راهنمای تدریس در اختیار شما قرار گرفته است.

اگرچه بخش‌هایی از ساختار رسمی وزارت آموزش و پرورش تولیدکننده بسته آموزشی است اما نکته‌ای که باید به آن توجه نمود این است که شما معلمان گرامی نیز می‌توانید در تولید و تکمیل اجزا و عناصر بسته آموزشی و هم در تهیه و فراهم کردن آن به وسیله مدرسه نقش مؤثری ایفا نمایید. برای مثال شما ممکن است خودتان آلبوم‌های عکس و اسلاید متناسب با موضوعات درسی را فراهم و در کلاس نمایش بدهید یا مدل‌ها و ماکت‌ها و چارت‌هایی را به کمک دانش‌آموزان بسازید و در هنگام تدریس برای نمایش ارتباط پدیده‌ها از آنها استفاده کنید یا از مناظر طبیعی و جغرافیایی یا موزه‌ها و مانند آن فیلم تهیه کنید.

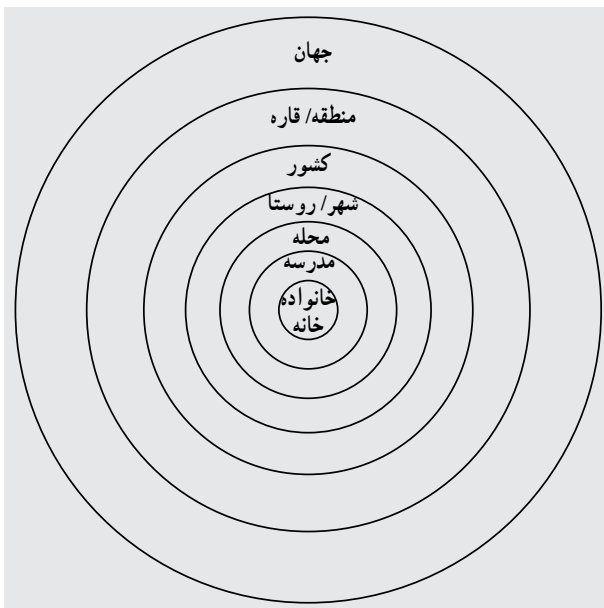
شما می‌توانید اطلس‌ها و نقشه‌های جغرافیایی موردنیاز در قطع دیواری را فهرست کنید و از مدرسه بخواهید که آنها را خریداری کنند و در اختیار کلاس قرار دهند و یا کتاب‌های آموزشی متناسب با سطح مخاطبان را بخرند و در کتابخانه مدرسه نگهداری کنند تا دانش‌آموزان در فعالیت‌های کاوشگری بتوانند از آنها استفاده کنند.

ما در انجام تحقیقات باید دانش‌آموزان را به اندازه کافی راهنمایی کنیم و منابع را به آنها معرفی و در اختیارشان قرار بدهیم. نحوه خلاصه کردن و استخراج اطلاعات موردنیاز از کتاب حدود و ثغور تحقیق و سؤالات آن باید برای دانش‌آموز روشن باشد. به همین دلیل شما باید به دانش‌آموزان آموزش دهید که چطور از این منابع استفاده کنند و از سوی دیگر مدیریت مدرسه را مجاب کنید که وسایل و لوازم را تهیه و در اختیار شما بگذارند.

شایان ذکر است که در این کتاب نیز در پایان آموزش هر فصل، مواد و منابعی برای مطالعه بیشتر معلمان یا استفاده در کلاس و همچنین مطالعه یا استفاده دانش‌آموزان معرفی شده است. این منابع را که مرتبط با محتوای آن فصل است از طریق مدیریت مدرسه تهیه و در جای مناسبی در مدرسه نگهداری کنید.

۱۰-۱- ساختار و محتوای کتاب درسی

کتاب درسی مطالعات اجتماعی شامل ۷ فصل و ۲۳ درس است. به عبارت دیگر هر فصل از تعدادی درس تشکیل شده است که همان‌طور که ملاحظه کرده‌اید موضوعات آن مرتبط است.

- ۱- من بزرگ‌تر می‌شوم
- ۲- خانوادۀ
- ۳- همکاری در خانوادۀ
- ۴- نیازهای خانوادۀ
- ۵- خانۀ ما
- ۶- مدرسهٔ ما
- ۷- از خانۀ ما تا مدرسه

(محیط‌های توسعه‌یابنده)

با توجه به رویکرد محیط‌های توسعه‌یابنده که بر مبنای آن محتوای کتاب از محیط‌های نزدیک به دور به تناسب سن دانش‌آموزان سازمان‌دهی می‌شود. در این پایه دانش‌آموزان فقط در دو دایره اول یعنی خانه و مدرسه و مسیر بین این دو متوقف می‌شوند و با توجه به سن و شرایط و ویژگی‌های روانی و عاطفی لازم است ابتدا تربیت اجتماعی در خانه و مدرسه شکل بگیرد و در پایه‌های بعد محیط‌های دیگر توسعه می‌یابد.

روی جلد هر فصل از کتاب درسی، یک تصویر مرتبط با موضوع وجود دارد که خود می‌تواند انگیزه‌ای برای شروع درس باشد.

به‌طور کلی با توجه به رویکرد کاوشگری کتاب، هدف این است که در شروع کلاس معلم با طراحی فعالیتی، فضای طرح سؤال و پرسش در کلاس پدید بیاورد، زیرا اگر به راستی در ذهن دانش‌آموز سؤال ایجاد شود، آنگاه زمینه‌ی مساعد برای جستجو و یافتن پاسخ و در نتیجه یادگیری مطالب پدید می‌آید. لذا از شما معلم عزیز

انتظار می‌رود که با الهام گرفتن از صفحه‌ی آغازین هر فصل، اجازه بدهید که ابتدا پرسش‌های مختلفی، در کلاس مطرح شوند.

□ متن هر درس شامل محتوای نوشتاری و محتوای تصویری است. محتوای تصویری (عکس، نقشه، نمودار، کاریکاتور، نقاشی و ...) همراه با متن نوشتاری، موضوع موردنظر را قابل درک و فهم می‌سازد. لذا محتوای تصویری از محتوای نوشتاری جدانیست و در فرایند تدریس باید نمودارها، نقشه‌ها و عکس‌ها و ... توسط دانش‌آموزان مشاهده و بررسی شود.

□ برای هر فصل، فعالیت‌های نظام‌دار طراحی شده است. به‌طوری که انجام هر فعالیت توسط دانش‌آموزان، آنها را برای یادگیری مطالب مرحله‌ی بعد آماده می‌کند. از شما انتظار می‌رود که به انجام درست فعالیت‌ها اهتمام بورزید.

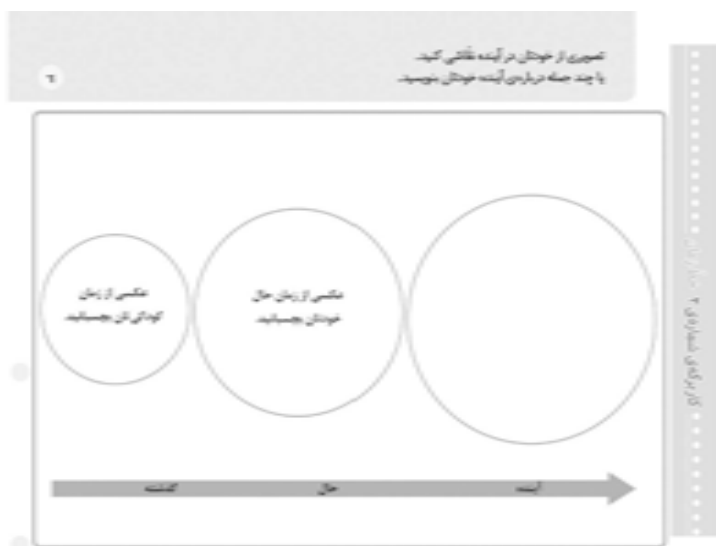
بخش عمده‌ای از فعالیت‌های کتاب باید در حین فرایند یاددهی - یادگیری انجام شوند. البته برخی فعالیت‌ها نیز برای خارج از کلاس طراحی شده است و انجام آنها به زمان بیشتر نیاز دارد. اگرچه جمع‌بندی و ارائه آن فعالیت باید در کلاس مدنظر قرار گیرد. به‌طور کلی فعالیت‌ها به‌گونه‌ای

طراحی شده است که در هر فصل هر پنج بخش مهارت‌های کاوشگری ذکر شده در صفحات قبل، حتماً مورد نظر قرار بگیرد و توسط دانش‌آموز انجام شود. لذا در هر فصل فعالیت‌هایی که مستلزم کاوش و بررسی، خلاقیت، اظهار نظر، مشارکت در برقراری ارتباط باشد مشاهده می‌شود. (رجوع شود به جدول پوشش مهارت‌های مختلف).

□ **کاربرگه‌ها:** در پایان کتاب درسی کاربرگه‌های فعالیت (کتاب کار) وجود دارد. در این کاربرگه‌ها، فعالیت‌های متنوعی طراحی شده است (تکمیل جدول، مصاحبه، نقشه‌خوانی، گفت‌وگو، خط زمان). این کاربرگه‌ها مازاد بر کتاب و به‌عنوان برنامه‌افزایی نیستند بلکه بخشی از محتوای کتاب درسی محسوب می‌شوند و کتاب با آنها تکمیل می‌شود. به طوری که به انجام فعالیت هر یک از کاربرگه‌ها، در متن کتاب درسی ارجاع داده شده است – اغلب کاربرگه‌های فعالیت در فرایند تدریس و در کلاس درس اجرا می‌شوند. البته برخی از آنها نظیر جمع‌آوری عکس و چسباندن در جای مخصوص، یا پرس‌وجو و ... که به زمان بیشتری برای انجام نیاز دارند مخصوص خارج از کلاس هستند.

– تمرین‌های کاربرگه‌ها طوری طراحی شده است که دانش و شناخت و مهارت‌های دانش‌آموزان را توسعه می‌دهد و آنها را به تلاش و پویایی وامی‌دارد. به دانش‌آموزان انگیزه می‌بخشد و به عبارت دیگری بخشی از محتوای آموزشی است که به تکمیل، تثبیت یا تعمیق یادگیری کمک می‌کند.

– تمرین‌های کاربرگه‌ها در ارزشیابی آموخته‌های دانش‌آموزان نیز ایزاری مناسب به‌شمار می‌آید. پیشنهاد می‌شود که آنها در ابتدای سال یک کپی از کاربرگه‌ها تهیه کنند و پس از انجام فعالیت روی کاربرگه کپی شده، آن را به معلم تحویل دهند تا در پوشه کار گذاشته شود.

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های چندگانه
دوم: خانواده	۴- اعضای خانواده	- گفتگو درباره عکس‌های مربوط به انواع خانواده (ص ۱۳) - اظهارنظر درباره خانواده بزرگ و کوچک - کارگه پرکردن پرسشنامه درباره اندازه خانواده (نمونه‌گیری در مدرسه) - تفکر درباره انجام کارها و وظائف نسبت به پدر و مادر یا ابراز محبت (ص ۱۵) - بررسی عکس‌های مربوط به کارکردهای مختلف خانواده (ص ۱۴) - تفکر درباره واکنش مناسب به تغییراتی که در خانواده رخ دهد (ص ۱۷) - نوشتن یک دعا درباره اعضای خانواده (ص ۱۷)	- مشارکت و برقراری ارتباط - اظهارنظر و واکنش شخصی - بررسی و کارش - اظهارنظر و واکنش شخصی - بررسی و برقراری ارتباط - اظهارنظر و واکنش شخصی	- ابراز محبت به پدر و مادر - قدردانی کردن از پدر بزرگ و مادر بزرگ و سالمندان خانواده	- نوشتن دعا		هوش درون فردی
	۵- خانواده‌ام را دوست دارم	- تفکر درباره واکنش مناسب به تغییراتی که در خانواده رخ دهد (ص ۱۷) - نوشتن یک دعا درباره اعضای خانواده (ص ۱۷)	- مشارکت و مشارکت با اعضای خانواده - بررسی و واکنش خلاقیت - برقراری ارتباط - خلاقیت و واکنش شخصی - بررسی و کارش - اظهارنظر و واکنش شخصی	- ابراز محبت به پدر و مادر - قدردانی کردن از پدر بزرگ و مادر بزرگ و سالمندان خانواده	- خواندن داستان و پاسخ به سؤال		هوش ریاضی
	۷- از بزرگ‌ترها قدردانی کنیم	- درست کردن شکرانه‌نامه خود (ص ۲۲) - قدردانی از سالمندان خانواده (ص ۲۲) - جستجوی آیه مربوط به پدر و مادر در کتاب درسی قرآن (ص ۲۱) - گفتگو و تصمیم‌گیری درباره دادن مادر بزرگ حمیده به مسافرت (ص ۲۱)	- مشارکت و مشارکت با اعضای خانواده - بررسی و واکنش خلاقیت - برقراری ارتباط - خلاقیت و واکنش شخصی - بررسی و کارش - اظهارنظر و واکنش شخصی	- ابراز محبت به پدر و مادر - قدردانی کردن از پدر بزرگ و مادر بزرگ و سالمندان خانواده	- خواندن داستان و پاسخ به سؤال		هوش درون فردی

فصل	درس	فعالیت	مهارت های کارشگری	مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های و مهارت های سواد خواندن	مهارت های و مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی
سوم : همکاری در خانواده	۸- چرا با هم همکاری می کنیم؟ ۹- مقررات خانه ما	۸- اظهار نظر درباره همکاری در خانواده و کمک به برادرها و خواهرها ۹- تقسیم کار در خانه کاربرگ ۵ (ص ۲۴) پیدا کردن مقررات خانواده خود در مقایسه با مقررات خانواده دیگران گفت و گو درباره لزوم رعایت مقررات (ص ۲۷)	۸- اظهار نظر و راکتس شخصی ۹- کاوش و بررسی، برقراری ارتباط ۱۰- برقراری ارتباط، کاوش مشارکت و اظهار نظر ۱۱- کاوش و بررسی ۱۲- مشارکت	۸- همکاری و نظم در امور خانواده ۹- همکاری و مشارکت در امور خانه	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران	۸- همکاران ۹- همکاران
هوش بین فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی	هوش درون فردی
چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه	چندگانه

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حساسی و عددی	پروژه‌های چندگانه
چهارم: نیازهای خانواده	۱- نیازهای خانواده چگونه تأمین می‌شود؟ خانواده	- چرا افراد باید شغل‌های متفاوت داشته باشند؟ - شما چه شغل‌هایی را بیشتر دوست دارید چرا؟ - کاربرگ‌های شماره ۷ و ۸ در کلاس - کاربرگ‌های شماره ۹ در منزل (ص ۳۱) - همکاری درباره منابعی که در وسایل زندگی به کار رفته است (ص ۱۳۲) - کاربرگ‌های شماره ۱۰ و ۱۱ (ص ۳۵) - اظهار نظر درباره اسراف پس‌انداز شکر و ... (ص ۳۸) - خواندن داستان تصمیم‌خوب و پاسخ به سؤالات (ص ۳۹) - پیشنهاد راه برای کاهش تولید زباله (ص ۴۰) - رعایت نکات مربوط به بیرون گذاشتن زباله (ص ۴۰) - ارائه پیشنهادهایی برای صرفه‌جویی در خانه به‌طور گروهی (ص ۴۲ درست کردن فلک)	- برقراری ارتباط و مشارکت - برقراری ارتباط و اظهار نظر و واکنش شخصی - کاروش و بررسی - برقراری ارتباط - مشارکت و برقراری ارتباط - برقراری ارتباط و مشارکت - برقراری ارتباط و مشارکت - برقراری ارتباط و مشارکت - کاروش و بررسی - برقراری ارتباط و مشارکت - کاروش و بررسی - خلاقیت و مشارکت - خلاقیت	مهارت‌های صرفه‌جویی و مصرف بهینه مهارت‌های چیداسازی زباله‌ها برای بازیافت عادت به انجام مقدمات مربوط به بازیافت منابع نحوه صحیح گذاشتن زباله در بیرون از خانه صرفه‌جویی کردن در منابع خانه و جلوگیری از اسراف عادت به پس‌انداز	خواندن داستان و پاسخ به سؤالات	هوش درون فردی هوش بین فردی هوش طبیعت‌گرا هوش لفظی - بیانی هوش طبیعت‌گرا هوش حرکتی و جسمانی	هوش فردی هوش بین فردی هوش طبیعت‌گرا هوش لفظی - بیانی هوش طبیعت‌گرا هوش حرکتی و جسمانی
	۱۲- درست مصرف کنیم						
	۱۳- بازیافت						
							هوش حرکتی و جسمانی

فصل	درس	فعالیت	مهارت های کارشگری	مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های سواد خواندن	مهارت های حسابی و عددی	برورش هوش های چندگانه
پنجم : خانه ما	۱۴- خانه ام را دوست دارم ۱۵- خانه ها با هم تفاوت دارند ۱۶- خانه شما چه شکلی است؟ ۱۷- از خانه مراقبت کنیم	- خواندن شعر خانه و پاسخ به سؤالات (ص ۴۵) - کاربرگ های ۱۲ و ۱۳ مربوط به انواع خانه ها (ص ۴۷) - تمرین های مکان یابی روی نقشه های خانه و در فضای واقعی خانه (ص ۴۸) - پرس و جو درباره تفاوت های خانه های قدیمی و امروزی (مصاحبه) (ص ۴۹) - یافتن شکل هایی که در ساختن خانه شان همکاری کرده اند از طریق همگامی (ص ۵۰) - کاربرگ نکات ایمنی و گفتگو درباره موقعیت های مختلف در خانه ۴ (ص ۵۲) - بازدید از آتش نشانی و پاسخ دادن به پرسش ها - توضیح مراحل کار آتش نشانی (ص ۵۳) - بررسی نکات ایمنی در خانه یا مدرسه (کاربرگ ۱۵) و ارائه پیشنهاد (ص ۵۴) - بیان خانه ایده آل و دلخواه خود به روش های مختلف - امداد گرفتن از آتش نشانی - یادداشت کردن شماره های ضروری	- بررسی - برقراری ارتباط - برقراری ارتباط - کارش و بررسی - بررسی و کارش - برقراری ارتباط - بررسی و کارش - مشارکت - کارش و بررسی - مشارکت - کارش - مشارکت - اظهار نظر و واکنش شخصی - بررسی و کارش، مشارکت و برقراری ارتباط - برقراری ارتباط - بررسی و کارش - بررسی و کارش - بیان - روش های مختلف - امداد گرفتن از آتش نشانی - یادداشت کردن شماره های ضروری	رعایت نکات ایمنی در خانه - رعایت نکات ایمنی در خانه خانه - امداد گرفتن (آتش نشانی) - بهبود بخشیدن به اصول ایمنی در خانه و مدرسه	خواندن شعر و پاسخ به سؤالات بیان ایده های خوب در قالب متن (خانه ایده آل)	هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش ریاضی هوش لفظی - بیانی هوش حرکتی - جسمانی هوش درون فردی هوش لفظی - بیانی	

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کوشنگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سواد خواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	بروزش هوش‌های چندگانه
ششم : مدرسه ما	۱۸- مدرسه دوست دائیتی ما مدرسه ما	- بررسی عکس‌های مربوط به کارکردهای مختلف مدرسه (عکس خوانی) (ص ۵۶) - بازدید از قسمت‌های مختلف مدرسه و گفتگو با کارکنان آنها (ص ۵۸) - مکانیابی و راهنمای نقشه مدرسه آشنایی با علائم راهنما (شماره ۱۶) (ص ۶۰) - یافتن مقررات مربوط به بخش‌های مختلف مدرسه (ص ۶۱) - کمک به بچه‌های دیگر در زمینه مقررات (ص ۶۱) - پیشنهاد در مورد مقررات جدید در کلاس یا مدرسه (ص ۶۱) - همکاری در کارهای مدرسه (ص ۶۲) - بیان یا نقاشی درباره مدرسه دانش‌خواه و ایده‌آل (ص ۶۳) - پیدا کردن کلاس روی نقشه‌ای که معلم ترسیم می‌کند	- بررسی، برقراری ارتباط، اظهار نظر و واکنش شخصی - بررسی و کوش برقراری ارتباط، مشارکت - بررسی - کوش و بررسی مشارکت - برقراری ارتباط - اظهار نظر و واکنش شخصی - خلاقیت - خلاقیت، برقراری ارتباط	- نحوه گفتگو با کارکنان مدرسه - استفاده از نقشه در محیط زندگی - صرفه‌جویی در مواد و منابع در مدرسه و حفاظت از اموال مدرسه - کمک کردن به همکلاسی‌ها - همکاری و تعامل مناسب با اولیاء و مدرسه	بیان ایده‌ها در قالب متن		هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش لفظی - بیانی هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش میان فردی هوش درون فردی

متن همهٔ درس‌های کتاب دربردارندهٔ تمامی محتوای موردنظر و مطابق با اهداف درس نیست. همان‌طور که گفته شد بخشی از محتوا از طریق سایر اجزا و عناصر بسته آموزشی ارائه می‌شود. به‌علاوه نقش مؤثر معلم به‌عنوان مدیر یادگیری و تسهیل‌کننده آن به‌گونه‌ای است که برای تحقق اهداف درس باید محتوای رسمی ارائه شده را بشناسد، ابعاد گوناگون آن را تحلیل کند و سپس خود به اصلاح، تکمیل و سازماندهی مجدد آن بپردازد. به عبارت دیگر شکل نهایی محتوا، آمیزه‌ای از محتوای کتاب درسی و کتاب کار، سایر اجزاء عناصر بسته آموزشی (فیلم، اسلاید، بازدید علمی و ...) اشکال سازماندهی مجدد و انطباق محتوا با شرایط و زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و جغرافیایی هر منطقه است و معلم است که با فراهم آوردن امکانات و طراحی فعالیت‌های مناسب این انطباق و تحقق اهداف را میسر می‌سازد.

بر همین مبنا، هم و غم معلمان مبنی بر تدریس مو به موی همه مطالب کتاب یا پیگیری ایرادات به اینکه برخی مطالب باید در کتاب توضیح بیشتری داشته باشد و پافشاری برای کامل و بی‌نقص نمودن عبارات یا مطالب کتاب به روال سنتی پسندیده نیست و ناشی از این امر است که معلم تصور کند محتوای کتاب درسی همهٔ محتوای اصلی را تشکیل می‌دهد، حال اینکه چنین نیست.

برای آموزش محتوای این کتاب، نیازی به استفاده از کتاب‌های تست و تمرین و پرسش و پاسخ‌های متداول موجود در بازار نیست. توجه کنید که محتوای این کتاب فعالیت محور است یعنی دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها از طریق انجام فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان، آموخته می‌شود. با توجه به تعداد و تنوع فعالیت‌ها در کتاب درسی و وجود کاربرگه در انتهای کتاب، از شما معلم عزیز درخواست می‌شود از استفاده از کتاب‌های تست و تمرین که جریان فعالیت‌های آموزشی را به‌سوی سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای منحرف می‌کنند، خودداری نمایید.

اهداف کلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوره آموزشی عمومی (ابتدایی - متوسطه اول)

انتظار می‌رود دانش‌آموزان در پایان دوره آموزش عمومی

الف) در قلمرو شناخت و علم

۱- علل و عوامل دخیل در دگرگونی‌ها و تغییرات منابع، مکان‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و نظام‌های اجتماعی را در طی زمان درک کنند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۲- از تغییر و تحولات و تداوم در زندگی اجتماعی و برخی رویدادهای مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاه شوند و روابط علت و معلولی رویدادها را دریابند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۳- با چگونگی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط‌های طبیعی و تنوع شیوه‌های زندگی در سطوح مختلف (محلی تا ملی، قاره‌ای و جهانی) آشنا شوند و الگوهای پراکندگی پدیده‌ها و سیستم‌های طبیعی و انسانی را در این سطوح درک کنند.

(فضا و مکان)

۴- با برخی منابع، استعدادها و توان‌ها و قابلیت‌های محیطی و انسانی کشور برای توسعه پیشرفت آشنا شوند و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را در سطوح مختلف درک کنند.

(فضا و مکان)

۵- حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را در محیط‌های مختلف (خانواده، مدرسه، محله، شهر و روستا، کشور، جهان) بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۶- ساختار، کارکرد و نحوه برقراری ارتباط مناسب را با برخی نهادها، مؤسسات و سازمان‌هایی که در تأمین انواع نیازهای فردی و اجتماعی (از خانواده و مدرسه تا نهادهای اداره کننده جامعه نظیر قوای سه‌گانه و حکومت) نقش دارند، بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۷- میراث فرهنگی به جای مانده از دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران (آداب و سنن و آثار هنری - معماری، مفاخر و شخصیت‌های علمی، فرهنگی، مذهبی و...) را بشناسند.

(فرهنگ و هویت)

۸- عناصر و مؤلفه‌های هویت (تعلق و تعهد در سطوح مختلف: تعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی - ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت تا مقیاس جهانی) را درک کنند.

(فرهنگ و هویت)

۹- اهمیت منابع و نقش آنها را در تأمین نیازها بشناسند و برخی شیوه‌های حفاظت و بهره‌برداری مطلوب از آنها را بدانند.

(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

۱۰- با انواع فعالیت‌های اقتصادی و برخی تحولات مربوط به آنها و مسائل مربوط به اشتغال، فرهنگ کار و بهره‌وری آشنا شوند.

(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

ب) در قلمرو اخلاق و ایمان

۱- به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، حفظ میراث فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقه‌مند شوند و به فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی خود، احساس تعلق و افتخار کنند.

(میهن دوستی)

۲- نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف (زندگی خانوادگی، مدرسه، محله، کشور، جهان) احساس و مسئولیت و تعهد کنند.

(مسئولیت‌پذیری)

۳- به همکاری، مشارکت و همیاری در سطوح مختلف، علاقه‌مند باشند و نسبت به اعضای خانواده، اولیاء مدرسه و خدمتگزاران جامعه احساس علاقه توأم با قدرشناسی و احترام داشته باشند.

(تعاون توأم با رأفت و احسان)

۴- به برقراری عدالت و احقاق حقوق در زندگی فردی و اجتماعی علاقه‌مند و به ظلم‌ستیزی و حمایت از مظلومان، نیازمندان و مستضعفان در سطوح مختلف (محلی تا جهانی) معتقد باشند.

(حق‌طلبی)

ج) در قلمرو شایستگی‌های فکری، عقلانی و مهارت‌ها

۱- توانایی بررسی و کند و کاو در موضوعات محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف آن شامل (طرح سؤالات روشن، شناسایی، منابع اطلاعات، تفسیر و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، جمع‌آوری

داده‌ها، مقایسه داده‌ها، طبقه‌بندی اطلاعات، نتیجه‌گیری و جمع‌بندی و ... را به‌دست آورند.

(بررسی و کاوش)

۲- بتوانند دانش و اطلاعات را در الگوها و موقعیت‌های جدید به‌کار ببرند، روش‌ها یا محصولات جدیدی ابداع کنند، به مسائل غیرمنتظره پاسخ دهند، دربارهٔ موضوعات محیطی و اجتماعی پیشنهادهایی ارائه کنند.

(خلاقیت)

۳- توانایی مشارکت و کارگروهی را در محیط‌ها و جوامع گوناگون (خانه، مدرسه، محله و ...) به‌دست آورند.

(مشارکت)

۴- بتوانند رابطه مؤثر و مفید با دیگران و با نهادهای مختلف در مقیاس‌های (خانه، مدرسه، محله و جامعه) برقرار کنند.

(برقراری ارتباط)

۵- بتوانند ضمن برقراری ارتباط مناسب با منابع مختلف اطلاعاتی (فهم روابط علت و معلولی، توالی موضوعات، درک متن، ارتباط و عناصر یک رویداد یا پدیده و ...) ایده‌ها و اطلاعات را به شکل‌های مختلف پردازش و بیان کنند.

(برقراری ارتباط)

۶- بتوانند موضوعات محیطی و اجتماعی را بر مبنای استنباط و تلقی خویش نقد و بررسی و احساس و نظر خود را بیان و آینده‌ترجیحی و احتمالی را در برخی زمینه‌ها پیش‌بینی کنند.

(واکنش شخصی و اظهار نظر)

اهداف کلی (برون داده‌های یادگیری) مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی (از منظر تلفیق حوزه‌های موضوعی)

شماره هدف	حوزه موضوعی	هدف	دروس مرتبط (دروسی که ارتباط بیشتری با هدف دارند)
۱	زمان، تداوم و تغییر	دانش‌آموزان مدارک و شواهدی مربوط به تغییرات خود، خانواده یا محیط پیرامون گردآوری و می‌توانند با استفاده از آنها رویدادها را به‌طور متوالی مرتب و آینده‌ای از تغییرات را تجسم و بیان کنند	درس ۲ درس ۶ درس ۱۶
۲	فضا و مکان	دانش‌آموزان رابطه متقابل انسان و محیط را در برآوردن نیازها بررسی و موقعیت مکانی پدیده‌ها را در محیط و روی نقشه تشخیص و نشان می‌دهند و راهکارهایی برای حفظ ایمنی مکان (خانه، مدرسه و محیط) پیشنهاد و نکات ایمنی را رعایت می‌کنند	درس ۱- درس ۱۱ درس ۱۳- درس ۱۵ درس ۱۷- درس ۱۶ درس ۱۹- درس ۲۱ درس ۲- درس ۲۳
۳	نظام اجتماعی	دانش‌آموزان لزوم نظم و مقررات و قوانین را در خانه و مدرسه و کوچه و خیابان بیان و حقوق و تکالیف خود و سایر افراد را در خانه و مدرسه شناسایی می‌کنند و کارکرد برخی نهادهای اجتماعی چون آتش‌نشانی، پلیس، پست را بیان و چگونگی استفاده از خدمات آنها را نشان می‌دهند	درس ۱۹- درس ۱۷ درس ۹- درس ۲۲ درس ۲۳- درس ۵ درس ۷- درس ۸ درس ۱۸
۴	فرهنگ و هویت	دانش‌آموزان توانایی‌ها و ویژگی‌های فردی خود را شناسایی و می‌توانند فرم‌های مربوط به مشخصات خود را تکمیل و خود را معرفی نمایند و آموزه‌های دینی و اخلاقی را در زمینه‌های رعایت نظم، محبت، همکاری و همدلی و قدردانی در خانه و مدرسه نشان می‌دهند.	درس ۱- درس ۳ درس ۴- درس ۵ درس ۷- درس ۸ درس ۱۴- درس ۱۸ درس ۱۹
۵	منابع و فعالیت‌های اقتصادی	دانش‌آموزان نیازهای مادی و منابع و مشاغل مربوط به آنها را شناسایی و لزوم کار و تلاش برای تأمین نیازها را بیان و الگوهای صحیح مصرف را در خانه و مدرسه رعایت می‌کنند و نشان می‌دهند	درس ۱۸- درس ۱۶ درس ۱- درس ۱۱ درس ۱۲- درس ۱۳

۱۱-۱- عناصر و عرصه‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی مبتنی بر برنامه درسی ملی

بر طبق برنامه درسی ملی روابط انسان در چهار عرصه تعریف می‌گردد و به عبارت دیگر از این چهار محدوده خارج نیست: ارتباط با خود، ارتباط با خلق (دیگر انسان‌ها)، ارتباط با عالم خلقت (محیط طبیعی) و ارتباط با خدا.

از کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم دانش‌آموز ابتدا از خود شروع می‌کند و با بررسی هویت خود و تعمق در علاقه‌مندی‌ها، استعدادها و اهداف خود می‌تواند خود را معرفی کند. سپس در فصول بعدی ارتباط با دیگران (اعضای خانواده و مدرسه) مطرح می‌شود. دانش‌آموزان در فصول دیگری از کتاب از راه یادگیری مفاهیمی چون جهت‌های جغرافیایی، منابع طبیعی و نقش آنها در تأمین نیازها، اشکال خانه‌ها با توجه به نواحی آب و هوایی و در زمینه شناخت و ارتباط با محیطی که در آن به سر می‌برند آموزش می‌گیرند. در این بین، تلاش می‌شود که در همه این روابط به وجود خالق هستی توجه نمایند به همین دلیل دستورات دینی در این عرصه‌ها به طور ظریف مطرح شده‌اند. برای مثال تلقی منابع طبیعی به عنوان نعمت‌های الهی یا پرهیز از تمسخر دیگران به دلیل این که مخلوقات خداوند هستند و خداوند ما را از این عمل زشت نهی فرموده است.

در برنامه درسی ملی هدف کلی برنامه‌های درسی و تربیتی به شرح زیر درج شده است:

«تربیت یکپارچه عقل، ایمان، علمی و عملی و اخلاقی دانش‌آموزان به گونه‌ای که بتوانند موقعیت خود را نسبت به خود، خدا، دیگر انسان‌ها و نظام خلقت به درستی درک و توانایی اصلاح مستمر موقعیت فردی و اجتماعی خویش را کسب نمایند.

انتظار می‌رود دانش‌آموزان طی دوره تحصیلات مدرسه‌ای، در مجموعه عناصر پنج‌گانه الگوی هدف‌گذاری به مرتبه‌ای از شایستگی‌های پایه دست یابند. این شایستگی‌ها بیان تفضیل یافته‌ای از هدف کلی برنامه‌های درسی تربیتی است.»

این شایستگی‌های پایه در برنامه درسی ملی ذیل پنج عنصر تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق فهرست شده‌اند.

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی پایه سوم هریک از اهداف، تعدادی از شایستگی‌های پایه در حوزه عناصر مذکور پرورش می‌دهد:

جدول همپوشی اهداف درس مطالعات اجتماعی پایه سوم با شایستگی های پایه مندرج در برنامه درسی ملی

شایستگی های پایه مورد تأکید	اهداف مطالعات اجتماعی پایه سوم
(تعقل) درک وجود خود، نیازها، توانمندی ها، ظرفیت ها و ابعاد هویت متعالی خویش (علم) شناخت خود، ظرفیت ها و هویت خویش	هدف شماره ۱
(تعقل) بصیر نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود (علم) علم نسبت به پدیده ها، روابط، رویدادها و قوانین جهان آفرینش و چگونگی برقراری ارتباط انسان با آنها و بهره برداری بهینه از آنان (عمل) به کارگیری آداب و مهارت ها و سبک زندگی اسلامی - ایرانی	هدف شماره ۲
(اخلاق) متعهد به ارزش های اخلاقی ... و تکریم والدین و معلم در شئون فردی و اجتماعی (علم) علم نسبت به روابط نقش ها، حقوق و وظایف خود و افراد و اهمیت آنها در زندگی اجتماعی (عمل) بهره گیری از مهارت های پایه برای شکل دهی هویت حرفه ای آینده خود به صورت کارآفرینی (تعقل) بصیر نسبت به آثار و پیامدهای سبک زندگی خود	هدف شماره ۳

(علم) شناخت خود، ظرفیت و هویت خویش (اخلاق) ارزش قائل شدن برای مخلوقات هستی و محیط زیست (عمل) به کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی - ایرانی (تعقل) درک وجود خود، نیازها و توانمندی و ظرفیت‌های خویش (عمل) به کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی - ایرانی	هدف شماره ۴
(اخلاق) ارزش قائل شدن برای کار و معاش حلال و داشتن روحیه تلاش مستمر ارزش قائل شدن برای مخلوقات هستی و محیط زیست (عمل) حفظ و تعالی محیط زیست، میراث فرهنگی و سرمایه‌های طبیعی به کارگیری آداب و مهارت‌ها و سبک زندگی اسلامی - ایرانی (تعقل) بصیرت نسبت به آثار و پیامدها برای سبک زندگی خود	هدف شماره ۵
۱- ایمان به توحید ۲- ایمان به هوشمندی خلقت و هویت الهی انسان	شایستگی‌های پایه در حوزه ایمان در همه اهداف دنبال می‌شود

۱۲-۱- ملاحظات و نکات مهم مربوط به آموزش

اصول یادگیری مبتنی بر کاوشگری

- یادگیری مبتنی بر کاوشگری بر تفکرات سازنده‌گرایی در آموزش و تولید دانش تأکید دارد.
- یادگیری بهتر در موقعیت‌های گروهی ایجاد می‌شود. از این رو بر مشارکت گروهی تأکید می‌شود.

- معلم به انتقال دانش سازمان یافته نمی‌پردازد بلکه کمک می‌کند تا دانش آموزان خودشان یاد بگیرند.
- موضوعات و مسائلی که باید مورد مطالعه قرار گیرند و پاسخ‌گویی به مسائل توسط دانش آموزان و معلمان تعیین می‌شود.

به طور کلی در همه انواع کاوشگری کم و بیش مراحل شناسایی موضوع و طرح سؤال، گردآوری

منابع و مدارک و اطلاعات، تجزیه و تحلیل و جمع بندی و نتیجه گیری سروکار داریم.

به تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی توجه کنید

هدف از آموزش مطالعات اجتماعی تربیت اجتماعی و مجهز نمودن دانش آموزان به مهارت‌های زندگی و به عبارت دیگر کسب صلاحیت‌های لازم برای زندگی است. این هدف را همواره در حین تدریس و ارزشیابی مدنظر قرار دهید. این موضوع موجب می‌شود که دنبال این نباشیم که فقط دانش آموزانی داشته باشیم که ذهن آنها گنجینه‌ای از اطلاعات و دانستنی‌ها است و به همه پرسش‌ها خوب جواب می‌دهند. به عبارت دیگر در دانش آموز شما در پایان سال مهارت‌ها و کاوشگری (بررسی، کاوش، خلاقیت، اظهار نظر، مشارکت) بروز و ظهور می‌کند.

اگر آموزش این درس‌ها موجب شده است که دانش آموز به دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی‌اش مجهز شود، آن وقت می‌توانید بگویید که از آموزش این درس خرسند هستید و به تحقق اهداف برنامه کمک کرده‌اید.

از روش‌ها و ابزار متنوع استفاده کنید

* از آنجایی که در درس مطالعات اجتماعی، با موضوعات متنوع و گوناگونی سروکار داریم، لازم است که از انواع روش‌ها و وسایل در آموزش استفاده کنیم.

اگر بخواهیم به شیوه بسیار سنتی کلاس‌ها را به عرصه سخنرانی معلم و ساکت و خموش بودن بچه‌ها تبدیل کنیم و یا به روش بسیار غلط از آنها بخواهیم جزوه بنویسند یا این درس را به محدوده یادداشت نمودن سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای روی کتاب تبدیل کنیم خطایی بزرگ مرتکب شده‌ایم. از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که از روش‌های فعال استفاده کنید و به انجام تک‌تک فعالیت‌ها که هر یک با هدف خاص طراحی شده‌اند همت گمارید. فراموش نکنید که رویکرد این برنامه درسی رویکرد کاوشگری است باید اجازه دهید که مرحله به مرحله دانش آموزان از طریق جمع‌آوری اطلاعات و بررسی آنها به کمک شما، پاسخ سؤال‌ها را پیدا و جمع بندی کنند، این فعالیت‌ها باید در حین فرایند تدریس انجام شوند و دانش آموزان در فرایند یادگیری حضور فعال داشته باشند.

از فضاهای مختلف برای آموزش این درس کمک بگیریم.

«با توجه به اهداف و ماهیت درسی مطالعات اجتماعی و در نظر گرفتن اینکه مطالعات اجتماعی دانش آموزان را برای زندگی در اجتماع آماده می‌سازد، بدیهی است که مؤثرترین فضای آموزشی برای این درس، محیط‌های واقعی زندگی دانش آموزان است. دانش آموزان در انواع اجتماعات محلی پیرامون خود خواهند توانست به تجربیات دست اول، دست یابند و به‌طور ملموس و عینی با واقعیات

و پدیده‌های محیطی و اجتماعی روبه‌رو شوند؛ به همین منظور، بازدید از محیط‌های اطراف مدرسه و برگزاری جلساتی از درس مطالعات اجتماعی در فضای خارج از مدرسه کاملاً ضروری است. مکان‌های اوقات فراغت در محل زندگی دانش‌آموزان چون پارک‌ها، فرهنگ‌سراها، موزه‌ها و مساجد، نهادها و مراکز خدماتی چون آتش‌نشانی و دفاتر پست، مراکز تولیدی و خدماتی چون کارگاه‌های تولید پوشاک و غذا و فروشگاه‌ها، ایستگاه‌های مسافربری و پایانه‌های حمل و نقل عمومی، واقعی‌ترین فضاها برای آموزش مفاهیم و موضوعات درسی مطالعات اجتماعی اند.

مهم‌ترین فایده آموزش در محیط‌های واقعی زندگی، همان مواردی است که نظریه‌پردازان یادگیری به آنها تأکید کرده‌اند. این موارد عبارت‌اند از: یادگیری پایدار به دلیل عینی بودن و استفاده از تجربه‌های حسی و لمسی مستقیم مسائل و پدیده‌ها، عدم تحمیل فضاهای خستگی‌آور و ملالت‌بار کلاس‌های رسمی، ایجاد انگیزش برای یادگیری و مشاهده دقیق. به علاوه این شبکه از آموزش یعنی آموزش در محیط‌های واقعی به دلیل پیوند میان درس و زندگی، موجب کاربردی‌تر شدن محتوای آموزش می‌شود.»
* «در کلاس‌های رسمی مدرسه نیز از آنجا که درس مطالعات اجتماعی بر تعامل گروهی تأکید دارد، از نظر فضای کالبدی، نحوه آرایش و چیدن میز و نیمکت‌های کلاس باید به گونه‌ای باشد که امکان کارگروهی دانش‌آموزان را فراهم آورد، بدین منظور باید بتوان در مواقع لزوم به راحتی و با سرعت، آرایش موردنظر را برای دور هم نشستن گروه‌های دانش‌آموزان در کلاس، ایجاد کرد.

دیوارها و فضای کلاس مطالعات اجتماعی باید جذابیت لازم را برای دانش‌آموزان ایجاد کند و نباید خالی از تصویر، افسرده و بی‌روح باشد. در این زمینه، تابلوهای مخصوص برای نصب آثار و کارها و فعالیت‌های دانش‌آموزان و به نمایش گذاشتن نتایج و گزارش‌های کارگروهی، قفسه‌ها و ویترین‌های مناسب برای نگهداری نقشه‌ها، آلبوم‌ها و مدل‌ها

نرم‌افزارها، فیلم و اسلاید، عکس‌ها، یا ماکت‌ها و مدل‌هایی که توسط دانش‌آموزان ساخته شده است، به جذابیت و کیفیت فضای آموزشی کمک می‌کند.

به طور کلی، معلم مطالعات اجتماعی باید با توجه به تنوع و مضمون درس‌ها و با توجه به استفاده بهینه و مؤثر از امکاناتی که در اختیار دارد، فضای مطلوب و مؤثری را برای تدریس هر موضوع پیش‌بینی و تدارک ببیند.

شایسته است معلم برای نیل به این منظور، به تنوع بخشیدن فضای کالبدی یادگیری توجه کرده، با ایجاد آرایش‌های مختلف میز و نیمکت‌ها یا آموزش برخی واحدهای یادگیری در فضاها و محیط‌های خارج از کلاس و خارج از مدرسه، از تکرار و یکنواختی جلوگیری کند.

پس، فضای کلاس درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید برانگیزاننده باشد و مجموعه عوامل بتواند دانش آموز را به کاوشگری و تفکر ترغیب کند.»

آموزش را با شرایط بومی و محلی انطباق دهید

* از شما معلمان عزیز انتظار می‌رود که تدریس موضوعات را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید. توجه داشته باشید که کتاب و فعالیت‌های آن تنها الگوها و کلیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. برای مثال در آموزش نکات ایمنی در خانه و مدرسه و محیط زندگی، اگر شما در روستایی زندگی می‌کنید که خطر سقوط در چاه آب یا نزدیک شدن به دکل‌های برق فشار قوی یک عامل تهدیدکننده است شما نباید خود را به آموزش نکاتی که در کتاب گفته شده مقید کنید و لازم است در درجه نخست آنچه را در این زمینه ضروری تر است آموزش دهید و بر آن تأکید کنید. برای مثال در آموزش مقررات و نکات ایمنی عبور و مرور اگر در روستا یا محله‌ای که کنار جاده واقع شده و یا راه‌آهن از بخشی از آن عبور می‌کند زندگی می‌کنید، نخست باید رفتار مناسب و ایمن در همان شرایط را آموزش دهید تا بین درس و نیازهای واقعی دانش آموزان پیوند برقرار کنید.

به تفاوت‌های فردی توجه کنید

* علاوه بر طراحی فعالیت‌های مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای خاص مناطق، شما معلم عزیز باید پیش‌زمینه‌های تحصیلی و آموزشی و تفاوت‌های فردی دانش آموزان را در نظر بگیرید و آموزش خود را با آن منطبق و هماهنگ سازید.

تنوع فعالیت‌ها در این کتاب حاکی از توجه همین موضوع است. برای مثال ممکن است دانش آموز شما در بیان شفاهی یا نوشتن یک متن کوتاه درباره یک موضوع ضعیف‌تر عمل کند اما در درست کردن یک کارت پستال یا پوستر و نمایش پیام به صورت نقاشی، قوی‌تر باشد. در نتیجه شما باید نقاط قوت را در نظر بگیرید و اجازه دهید دانش آموز، آموخته‌های خود را با روشی که به آن علاقه‌مندتر و مسلط‌تر است، بیان نماید. اگرچه تلاش کنید که دانش آموز بتواند نقاط ضعف خود را نیز برطرف نماید. همان‌طور که در جدول صفحات ۲۲ الی ۲۸ کتاب مشاهده می‌کنید هر یک از فعالیت‌های طراحی شده در این کتاب یکی از هوش‌های چند گانه را تقویت می‌کند.

مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید

* همان‌طور که گفتیم هدف عمده بعضی از فعالیت‌های این کتاب مهارت‌های زندگی و تربیت اجتماعی است و بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها این امر به درستی تحقق نمی‌یابد. البته ناگفته نماند که تضاد میان آموزش‌های مدرسه و خانه نیز اثرات نامطلوبی بر دانش آموز به جای می‌گذارد. برای مثال

وقتی همکاری در کارهای خانه یا رعایت نظم و مقررات در خانه، همدلی با اعضای خانواده، پرهیز از رفتارهای نامناسب با برادر و خواهر و احساس مسئولیت نسبت به آنها را آموزش می‌دهید، خانواده‌ها قطعاً از این آموزش حمایت می‌کنند و شما می‌توانید از طریق تشکیل جلسات (حداقل سه جلسه در طی سال) نوشتن پیام برای آنها و سایر روش‌ها، اهداف درس را برای آنها تبیین کنید و از آنها بخواهید در مواردی که ذکر شد دانش‌آموزان را راهنمایی و با آنها همراهی کنند.

شایان ذکر است که مشارکت خانواده‌ها در ارزشیابی دانش‌آموزان نیز نباید نادیده گرفته شود. در سنجش بخشی از اهداف به ویژه اهداف مهارتی و نگرشی از والدین کمک بگیرید. آنها می‌توانند به شما بگویند که تغییرات و آثار مطلوب در دانش‌آموزان ظهور و بروز نموده یا نه؟

به آموزش مهارت‌های مربوط به عکس‌خوانی، نقشه‌خوانی و خط زمان توجه کنید.
* همان‌طور که می‌دانید دانش‌آموزان در پایه سوم ابتدایی با مقدمات مربوط به مفاهیم جغرافیایی و تاریخی آشنا می‌شوند تا در سال‌های بعد بتوانند جغرافیا و تاریخ بیاموزند.
– نقشه در آموزش جغرافیا یک عنصر کلیدی است. به‌طور کلی هرآنچه را که بتوانیم بر روی نقشه به نمایش بگذاریم، جغرافیایی است. زیرا جغرافیا با پراکندگی یا نحوه توزیع پدیده‌ها در مکان، سروکار دارد.

در این پایه دانش‌آموزان با مقدمات نقشه‌خوانی یعنی تعیین موقعیت راست و چپ و ... جهت‌های جغرافیایی و همچنین درک موقعیت مکان‌ها در فضای واقعی و روی نقشه آشنا می‌شوند. آنها همچنین قادر خواهند بود علاوه بر خواندن نقشه از طریق راهنما، خود به طراحی راهنمایی برای یک نقشه بپردازند. البته باید توجه کنید که ترسیم نقشه کلاس و اتاق خانه و دید عمودی و از بالا در پایه چهارم آموزش داده می‌شود. لذا دانش‌آموزان را وادار به ترسیم این نقشه‌ها نکنید.
دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه‌های اضافی نکنید.

– عکس‌ها نیز نقش مهمی در آموزش مطالعات اجتماعی دارند. مشاهده و بررسی بعضی از عکس‌های کتاب آنقدر اهمیت دارند که با حذف آنها فرایند تدریس مختل می‌شود. برای مثال وقتی از دانش‌آموزان می‌خواهیم با توجه به عکس‌ها و دقت در تک‌تک آنها کارکردهای خانه یا کارکردهای مدرسه و اهمیت آنها را بیان کنند. یا وقتی می‌خواهیم با توجه به تصویر خانه‌ها نوع آب و هوا یا شرایط زندگی یک مکان را حدس بزنند.

اصولاً بهره‌گیری صحیح از عکس نیز یک مهارت موردنظر در این درس است. در مواردی که

عکس‌های کتاب کیفیت لازم را از نظر وضوح و چاپ نداشته باشند شما می‌توانید خودتان در ارتباط با موضوعات مختلف عکس‌هایی تهیه کنید و به کلاس ببرید.

– آشنایی با خط زمان و سیر رویدادها نیز پایه و اساس فهم گذشته و درس تاریخ است و نباید بدون فراهم کردن مقدمات لازم دانش‌آموزان را وارد مباحث تاریخی کنیم. به همین دلیل در این کتاب مفاهیمی چون تغییر در زمان، شواهد و مدارک و خط زمان از طریق فعالیت‌هایی آموزش داده می‌شود. به‌طور کلی برای درک زمان گذشته ما باید بتوانیم رویدادهای مختلف را برحسب نظم زمانی (قدیمی‌ترین به جدیدترین) مرتب کنیم که به آن «نظم کروئولوژیکی» می‌گویند.

یکی از شیوه‌های مفید برای مرتب کردن وقایع برحسب نظم زمانی، استفاده از خط زمان است. خطوط زمان ممکن است نظم رویدادها را در یک روز، یک هفته، یکسال، یک دهه، یک قرن یا ... هزاره نشان دهند.

۱۳-۱- ملاحظات و نکات مربوط به ارزشیابی

ارزشیابی یکی از مهم‌ترین بخش‌ها در فرایند آموزش محسوب می‌شود و مانند آینه‌ای می‌تواند پیشرفت دانش‌آموزان و معلمان را در تحقق اهداف برنامه درسی نشان دهد.

□ «ارزشیابی» را فرایند جمع‌آوری اطلاعات از آموخته‌های دانش‌آموزان و قضاوت در مورد حدود آموخته‌ها تعریف کرده‌اند. «سنجش» فرایند جمع‌آوری اطلاعات از دانش‌آموز و مقایسه عملکرد با معیار معین است. در مورد ارزشیابی و سنجش دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برای آنکه بدانیم دیدگاه برنامه درسی مطالعات اجتماعی درباره ارزشیابی چیست و در ارزشیابی مناسب از این درس چه انتظاراتی وجود دارد، ابتدا اصول و ویژگی‌های مربوط به ارزشیابی مناسب و موردنظر مختصراً بیان می‌شود:

□ ارزشیابی و ثبت و ضبط وضعیت یادگیری دانش‌آموزان تنها برای تعیین برنامه‌ها و فعالیت‌های یاددهی – یادگیری بعدی انجام می‌شود نه کشف و نمایان ساختن نقایص یادگیری دانش‌آموزان برای خودشان و دیگران. ارزشیابی شروع کار تلقی می‌شود و نقطه پایان نیست. در واقع با ارزشیابی می‌خواهیم جریان یادگیری را به سمت رفع کمبودها و نواقص هدایت کنیم و ارزشیابی باید راه جبران را باز کند. ارزشیابی نقطه شروع برای یادگیری‌های بعدی به حساب می‌آید.

□ ارزشیابی باید اطلاعات موثق و معتبری از دانش‌آموزان را در ارتباط با تحقق نتایج یادگیری فراهم نماید.

- ارزشیابی باید مبتنی بر عدالت اجتماعی باشد و به دانش‌آموزان اجازه دهد با شیوه‌های مختلف نتایج یادگیری را بروز و ظهور دهند. بر همین مبنا در طراحی ارزشیابی‌ها باید سبک‌های یادگیری مختلف و سوابق زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان مدنظر قرار گیرد.
- ارزشیابی باید در تناسب کامل با اهداف، رویکرد و دیدگاه حاکم بر برنامه درسی باشد. همان‌طور که گفته شد، اهداف اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، تربیت فردی و اجتماعی و مجهز شدن به مهارت‌های زندگی، کسب مهارت‌های کاوشگری به منظور یادگیری مستمر و مادام‌العمر و تربیت شهروند مطلوب است. با این دیدگاه بدهی است صرفاً به خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات ارزش‌چندانی ندارد و آنگاه این دانستنی‌ها مطلوب هستند که پشتوانه‌ای داشته باشند و این پشتوانه همانا عمل و ایمان است. لذا ارزشیابی نباید محدود به اهداف شناختی و دانشی شود.
- ارزشیابی باید با محتوای آموزشی تجارب و فعالیت‌های یادگیری و روش‌های تدریس هماهنگی و تناسب داشته باشد. به همین دلیل ما حق نداریم چیزی را ارزشیابی کنیم که آن را آموزش نداده‌ایم. برای مثال نمی‌توانیم به دانش‌آموزانی که در بحث کلاسی ضعیف هستند نمره کمی اختصاص بدهیم در حالی که روش مباحثه کردن را به آنها نیاموخته‌ایم.
- در ارزشیابی باید از ابزار و موقعیت‌های متنوع و مناسب برای جنبه‌های گوناگون یادگیری استفاده کرد. محدود کردن آن به استفاده از یک ابزار، کار صحیحی نیست.
- ارزشیابی وسیله‌ای باشد برای تحریک و تشویق دانش‌آموزان به یادگیری بیشتر
- دانش‌آموزان و اولیاء باید از محورها، چگونگی و ابزار ارزشیابی درس اطلاع کافی داشته باشند. خلاصه آنکه نباید با آزمون‌ها و امتحانات مشکل و دلهره‌آور، پرسش کردن از جزئیات و مانند آن احساس ناخوشایندی نسبت به درس مطالعات اجتماعی پدید آید. به عبارت دیگر دانش‌آموزان نباید در این درس که به منظور توانمند کردن آنها در زندگی فردی و اجتماعی برنامه‌ریزی شده است، احساس ناتوانی به شکست بکنند. بلکه به عکس انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به‌طور سرزنده و پویا در کلاس‌های درس مطالعات اجتماعی شرکت و از آموختن درس‌ها لذت ببرند.
- ارزشیابی مستمر باید بازخورد مناسبی به معلم بدهد تا بتواند فعالیت‌های مناسب‌تری برای دانش‌آموز طراحی کند. ارزشیابی مستمر نباید به رتبه‌بندی و دسته‌بندی دانش‌آموزان بیانجامد و یا معلم از طریق آن دانش‌آموز را به ناتوانی متهم کند، بلکه باید به معلم و دانش‌آموز بفهماند که دانش‌آموز در کجا قرار دارد و برای پیشرفت او در یادگیری، چه تمهیداتی باید اندیشیده شود.
- ارزشیابی مستمر یا سازنده بخشی از فرایند آموزش است که معلم و دانش‌آموز به‌طور مرتب با

آن درگیر هستند.

ارزشیابی مستمر چگونه صورت می‌گیرد؟: ارزشیابی مستمر براساس فعالیت‌هایی که دانش‌آموز در کلاس یا خارج از کلاس در طی یک دوره آموزشی انجام می‌دهد صورت می‌گیرد و هدف آن این است که به معلم بفهماند که نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز چیست و برای مراحل بعدی تدریس، چه کارهایی لازم است و چگونه باید به دانش‌آموز کمک شود تا نقاط ضعف خود را رفع نماید. از آنجایی که فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی انجام می‌دهند، متعدد و گوناگون می‌باشد، لذا ارزشیابی مستمر از این درس نیز محورهای مختلف و همچنین شیوه‌ها و ابزارهای متنوع را می‌طلبد.

به‌طور کلی مراحل عمده ارزشیابی مستمر را می‌توان به شرح زیر در نظر گرفت:

مرحله (۱): اهداف و انتظارات یادگیری هر درس را به‌خوبی و به‌طور دقیق مدنظر قرار دهید.
مرحله (۲): انواع فعالیت‌های یاددهی - یادگیری را که برای تحقق اهداف و انتظارات طراحی شده‌اند در نظر بگیرید.

مرحله (۳): شیوه‌ها و ابزار مناسب را برای جمع‌آوری اطلاعات درباره‌ی انجام فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان طراحی کنید.

مرحله (۴): اطلاعات جمع‌آوری شده را بررسی و جمع‌بندی کنید و برای کمک به دانش‌آموز در رفع نقایص و مرحله بعدی آموزش تصمیم‌گیری کنید.

توضیح مرحله (۱): برای سهولت کار اهداف و انتظارات یادگیری هر فصل کتاب در این راهنمای تدریس درج شده است. توجه و اطلاع کافی از ماهیت اهداف و انتظارات موجب می‌شود تا ارزشیابی با اهداف پیوند برقرار کند و به بیراهه نرود.

توضیح مرحله (۲): به‌طور کلی فعالیت‌های این درس را به چند گروه می‌توان تقسیم کرد.

الف) فعالیت‌های کتاب درسی

- همفکری، مشارکت، گفتگو و تبادل نظر، بحث، بیان ایده‌ها و اظهار نظر و ...
- پرس‌وجو و تحقیق، گردآوری اطلاعات، مصاحبه، رسم جدول و نمودار و نقشه ...
- درست کردن ماکت و مدل، پوستر، روزنامه‌دیواری، کارت پستال، نوشتن متن و نامه و گزارش، برپایی نمایشگاه و ...

□ به کار بستن آموخته‌ها در زندگی روزمره و ... (برای مثال مصرف درست منابع، همکاری با

اعضای خانواده، همکاری در مدرسه، ...)

ب) فعالیت‌های کاربرگه‌های پایان کتاب

این فعالیت‌ها نیز انواع فعالیت‌های فوق را شامل می‌شوند.

ج) فعالیت‌هایی که توسط معلم برای داخل یا خارج از کلاس طراحی می‌شود.

«همه این فعالیت‌ها ممکن است به‌طور گروهی یا فردی طراحی شده باشند».

توضیح مرحله (۳): دانستید که فعالیت‌های متنوعی به‌منظور آموزش طراحی می‌شود. لذا

برای ارزشیابی مستمر از این فعالیت‌ها به شیوه‌ها و ابزار گوناگون نیاز داریم.

از چه ابزارها و شیوه‌هایی استفاده می‌کنیم؟

انواع فهرست مشاهدات (سیاهه‌های ارزیابی) که توسط معلم طراحی و تکمیل می‌شود،

برگه‌های خودارزیابی که توسط دانش‌آموزان پر می‌شود، برگه‌های ارزیابی توسط والدین

که توسط خانواده‌ها تکمیل می‌شوند. پرسش‌های کلاسی که توسط معلم طراحی و توسط دانش‌آموزان

پاسخ داده می‌شوند، از عمده‌ترین ابزارها به‌شمار می‌آیند.

اگر به انواع فعالیت‌هایی که در مرحله قبلی توضیح داده شد، توجه کنید، ملاحظه می‌کنید که

برای ارزشیابی مستمر بسیاری از فعالیت‌ها نیاز به «فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی» نیاز داریم.

دقت کنید که هیچ‌الگوی مشخصی برای تنظیم فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی از

فعالیت‌های دانش‌آموزان وجود ندارد و مهم این است که معلم در انجام یک فعالیت معین از حدود

انتظارات خود از دانش‌آموزان، آگاه باشد. معلم از طریق تنظیم فهرست‌ها وادار می‌شود تا به جزئیات

فرایند آموزش دقت کند و اطلاعات حاصل از آن به معلم کمک می‌کند تا گام بعدی را برای تدریس

بهتر بردارد.^۱

از دیگر ابزارها و شیوه‌های ارزشیابی، ارزیابی شفاهی، برگه‌های خودارزیابی، برگه‌های مربوط

به ارزشیابی از والدین و آزمون‌های عملکردی می‌باشد.

توضیح مرحله (۴): در این مرحله درباره پیشرفت و نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز متناسب با

ملاک‌ها و معیارها و انتظارات، جمع‌بندی و قضاوت می‌شود. این قضاوت به‌صورت کیفی و توصیفی

است. به هر ترتیب ارائه بازخورد مناسب به دانش‌آموز، والدین و معلم به خود مهم‌ترین بخش این

مرحله است.

۱- برای مشاهده انواع چک‌لیست‌ها و اطلاع از نمره طراحی آن رجوع کنید به سایت گروه مطالعات اجتماعی

پوشه کار

«پوشه کار مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموزان است که به معلم و دانش‌آموز کمک می‌کند تا در مورد روند یادگیری قضاوت کنند. معمولاً انتخاب کارهایی که در پوشه قرار می‌گیرد باید با توجه به انعکاس پیشرفت دانش‌آموز باشد. روی نمونه‌های انتخابی، تاریخ و اظهار نظر معلم ثبت شده باشد. موارد مختلفی را می‌توان در پوشه کار گذاشت:

تصاویری از فعالیت‌های عملی دانش‌آموزان که امکان نگهداری آنها در پوشه نیست مثل روزنامه دیواری، نمونه تحقیق دانش‌آموز، کاربرگه‌های فعالیت، نتایج آزمون‌ها یا فهرست‌های مشاهده و بررسی کارها با اظهار نظر معلم نمونه‌های نوشتاری دانش‌آموز مثل مقاله، متن و

شایسته است معلم در پایان هر ماه محتوای پوشه کار هر دانش‌آموز را در حضور خود او بررسی کند با هم برای بهبود فرایند آموزش تصمیم بگیرند. محتوای این پوشه همچنین باید با والدین بررسی و مشاهده شود. پوشه کار می‌تواند بر علاقه و انگیزه یادگیری آنان تأثیرات منفی داشته باشد.

نمونه پرسش‌های شفاهی

- شما چه کارهایی را از خانواده‌تان یاد گرفته‌اید؟
- شناسنامه چه فایده‌هایی دارد؟
- شما برای آنکه به بازیافت مواد کمک کنید، چه می‌کنید؟
- اگر در خانه بوی گاز احساس کردیم چه کارهایی باید بکنیم؟
- شماره آتش‌نشانی چیست؟
- اگر در شب بخواهیم از کوچه و خیابان عبور کنیم برای آنکه رانندگان اتومبیل‌ها بتوانند ما را ببینند و خدای ناکرده تصادف به وجود نیاید چه باید بکنیم؟

(نمونه برگه خودارزیابی (نگرش ها و رفتار)

نام و نام خانوادگی : آریتا یوسفی پور	کلاس :	بله	هنوز نه
☐		☐	من هرگز کسی را مسخره نمی کنم چون همه انسان ها آفریده خدا هستند
☐		☐	من در خانه لباس ها و وسایل خودم را مرتب می کنم و آنها را در جای خود قرار می دهم
☐		☐	من در کارهای خانه به پدر و مادرم و اعضای خانواده کمک می کنم
☐		☐	وقتی دیگران کاری برای من انجام می دهند از آنها تشکر می کنم
☐		☐	من اسراف نمی کنم و چیزهایی را که دارم به هدر نمی دهم
☐			
☐			

شایان ذکر است در پایان کتاب درسی دانش آموزان نیز یک نمونه برگه خودارزیابی درج شده است.

□ در اجرای «خودارزیابی» به وسیله دانش آموزان نگران، عدم صداقت آنها نباشید و به آنها اعتماد کنید و صبور باشید. از آنها بخواهید که صادقانه پاسخ دهند و به آنها اطمینان دهید که خودشان باید روی کاستی ها و ضعف هایشان قضاوت کنند و پیشنهاد بدهند که برای برطرف کردن آن ضعف چه باید بکنند و شما این آزمون ها را برای کمک به آنها طراحی کرده اید تا مشکلات خود را تشخیص بدهند.

□ توجه داشته باشید که در نمونه هایی مانند نمونه بالا، که بیشتر به نگرش های دانش آموزان می پردازد، معلم در واقع با طراحی عبارات تأکیدی، نگرش های مطلوب و مورد نظر را نیز به دانش آموزان القا می کند و چه بسا فرد با تفکر بر روی این عبارات، متوجه کاستی های خود شود و سعی در نگرش و رفتار خود بنماید.

* از دیگر ابزارهای مناسب برای ارزشیابی مستمر، ارزشیابی از طریق والدین است. به ویژه درباره کاربرد مفاهیم و مهارت ها در زندگی روزمره، از آنجا که معلم نمی تواند در فضای خارج از کلاس و محیط های واقعی دانش آموز را مشاهده کند و این خانواده است که در تمام لحظات در جریان دقیق رفتار و اعمال بچه ها قرار می گیرد، ارزشیابی از طریق والدین می تواند اطلاعات خوبی برای تصمیم گیری ها و آغاز تمهیدات مناسب توسط معلم، فراهم نماید.

والدین گرامی

همان طور که مستحضرید فرزند شما از طریق فصل چهارم کتاب مطالعات اجتماعی با موضوع پس انداز، صرفه جویی و پرهیز از اسراف و راهکارهای مصرف بهینه آشنا می شود و انتظار می رود تغییراتی در نگرش ها و رفتار وی به وجود بیاید. درباره این تغییرات قبلاً در جلسه حضوری با شما گفتگو کرده ایم. اکنون خواهشمندیم فرم ارسالی را تکمیل و به مدرسه بازگردانید.

* نمونه برگه ارزشیابی از طریق والدین که توسط معلم طراحی و به والدین داده می شود تا پر کنند

نام و نام خانوادگی دانش آموز :

توضیح	تاحدی	خیر	بلی	پرسش ها
				– آیا در فرزند شما نسبت به پرهیز از اسراف و هدر دادن مواد و وسایلی که استفاده می کند تغییر نگرش یا تغییری در رفتار به وجود آمده است؟ در چه مواردی؟
				– آیا فرزند شما نسبت به موضوع پس انداز علاقه نشان می دهد و پس انداز می کند؟
				– آیا در هنگام خرید یک کالا بودجه خانواده را در نظر می گیرد؟
				– و.....

آزمون های عملکردی : نظریه های شناختی جدید بر جنبه های فکری و خودنظم دهی فراگیر تأکید می کنند. بنابراین امروزه توجه بیشتر معطوف به این است که چگونه فراگیران دانش را تفسیر می کنند و به کار می گیرند تا مسائل پیچیده را حل کنند. این گونه مهارت ها با آزمون های سنتی مثل آزمون چندگزینه ای، قابل سنجش نیستند.

ارائه یک سخنرانی، ایفای نقش، مصاحبه، تولید یک مدل یا ماکت، رسم نقشه و نمودار، تهیه یک پوستر یا روزنامه دیواری نمونه هایی از تکالیف عملکردی هستند.

تکالیف عملکردی می تواند تکالیفی باشد که در زمان کوتاه یا طولانی قابل انجام است. برای مثال اگر در یک آزمون عملکردی کتبی از دانش آموز بخواهیم اطلاعات داده شده را به صورت نمودار نشان دهد، از آزمون عملکردی کوتاه مدت استفاده کرده ایم. اما اگر بخواهیم در خارج از مدرسه مصاحبه ای انجام دهند و تفاوت خانه های قدیم و جدید را دریابند. این کار به زمان طولانی تری نیاز دارد.

□ در طراحی آزمون‌های عملکردی نیز باید ابتدا اهداف و انتظارات درس را مطالعه کنیم. بخشی از اهداف را می‌توانیم از طریق آزمون‌های کتبی اندازه‌گیری کنیم. اما برای مهارت‌هایی مثل ترسیم یک نمودار یا تولید یک کارت پستال، باید ابزار بخش مناسب عملکردی طراحی کنیم. سپس معیارهایی برای ارزیابی در نظر بگیریم و به عبارت دیگر «فهرست ارزیابی» از آن عملکرد را تهیه کنیم. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که تهیه ملاک‌های یکسان برای همه دانش‌آموزان کار صحیحی نیست و باید تفاوت‌های فردی در نظر گرفته شود. به علاوه نمره دانش‌آموز باید نشانگر مقایسه‌اش با قبل و پیشرفت او باشد.

بعضی از صاحب‌نظران آموزش معتقدند که در ارزشیابی‌های عملکردی باید فرایند انجام کار و تلاش دانش‌آموز به اندازه نتیجه کار او در نظر گرفته شود.

● نمونه آزمون‌های عملکردی کتبی و عملی

۱- فرم را پر کنید.

نام و نام خانوادگی :	نام پدر :
محل تولد :	تاریخ تولد :
محل صدور شناسنامه :	
نشانی : شهر	خیابان
پلاک	کوچه

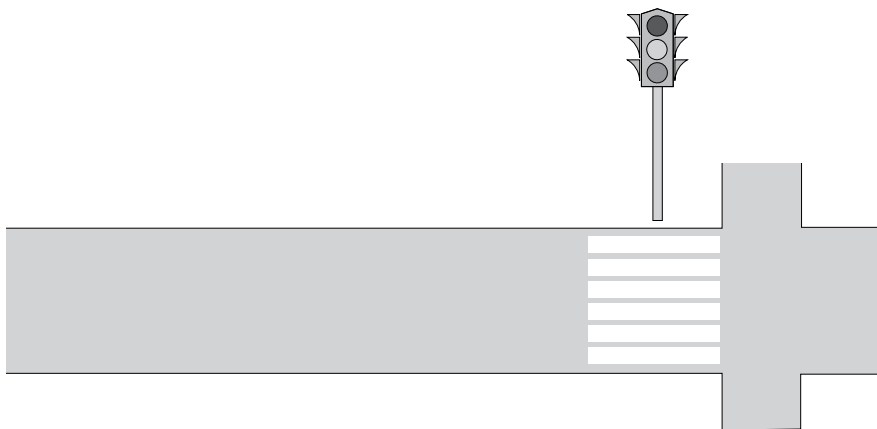
۲- فرم را پر کنید.

نام و نام خانوادگی :

کارهایی که علاقه دارم یاد بگیرم	
کارهایی که خوب می‌توانم انجام بدهم	
کتاب‌های مورد علاقه من	
ورزش‌های مورد علاقه من	

(آزمون عملکردی کتبی)

۳- در حیاط مدرسه با گچ خطوط پهنی را به عنوان خیابان ترسیم و خط کشی کنید.

از یکی از دانش‌آموزان بخواهید تابلوی چراغ‌ها را که به صورت کاردستی درست کرده‌اید دست بگیرد و سر چهارراه بایستد و هر از گاهی رنگ‌ها را عوض کند یعنی چراغ را قرمز و سبز کند. از دانش‌آموز بخواهید رفتن صحیح به آن سمت خیابان را به شما نشان دهد. یعنی نگاه کردن به سمت چپ رفتن تا وسط خیابان، نگاه کردن به سمت راست، عبور از روی خط کشی، توجه به چراغ راهنما و ...

(آزمون عملی)

۴- دانش‌آموزان را به حیاط مدرسه ببرید و از آنها بخواهید با توجه به وضعیت خورشید در آسمان جهت‌های اصلی مشرق و مغرب و شمال و جنوب را نشان دهند.

(آزمون عملی)

۵- نقشه‌ای را ترسیم کنید و به آنها بدهید تا با توجه به راهنمای نقشه، نام مکان‌های موردنظر را روی نقشه بنویسند.

(آزمون عملکردی کتبی)